

f. könig
bíboros
a zsinat
mérlege

A ZSINAT MÉRLEGE
és
KÖNYVÉSZETE

A DIALÓGUS JEGYÉBEN

FRANZ KÖNIG
bíboros

A ZSINAT MÉRLEGE

Függelék:

A II. Vatikáni Zsinat
Könyvészete

BÉCS
1968

A német eredeti címe:
BILANZ DES KONZILS
Wien, 1966

Fordítás, könyvészet: Dr. T. J.
Fedőlapterv: Agnes Falkner

Egyházi jóváhagyással

Copyright by Verlag OPUS MYSTICI CORPORIS,
bei Österr. Seelsorge-Institut, 1010 Wien,
Stephansplatz 3/III. — Verlags.-Nr.: 801

Druck: Gloria Kulturverein, Wien.

ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ

Két évvel a zsinat után egyre jobban kitűnik annak jelentősége és fontossága. Így tehát ma is indokolt rövid áttekintést nyújtani a zsinat legfontosabb szándékairól s eszméiről. Ezért szívesen adok ajánló sorokat két éve írt tanulmányom magyar kiadásához. Ez a tanulmány elsősorban a papságot szolgálja: legalább ennyit minden hívőknek közvetítenünk kell a zsinat alapvető gondolataiból.

Az is igen célszerűnek látszik, hogy a zsinat utáni időszakban rámutassunk az arany középutra, egyaránt tartózkodva az önhatalmú újításoktól, valamint a túlhaladott formákhoz s magatartásokhoz való görcsös ragaszkodástól.

A kiadó könyvészetet csatolt függelékül: ez is a papság szolgálatára van szánva, hogy megkönnyítse a zsinat tanításának megismerését. Csak a zsinati szövegek beható tanulmányozása teszi lehetővé a megújodást a zsinat szellemében, és azt, hogy eljussunk ahhoz a háromirányú dialógushoz, amelyet VI. Pál pápa kíván tőlünk.

Adja Isten, hogy „A zsinat mérlege“ és a hozzácsatolt könyvészet előmozdítsa az Egyház nagy szándékainak megvalósítását a II. Vatikáni Zsinat után.

Dr. FRANZ KÖNIG
bíboros, bécsi érsek

TARTALOM

F. KÖNIG bíboros: Előszó a magyar kiadáshoz	5
Bevezetés	9
A zsinat világtörténelmi jelentősége	9
Összehasonlítás előző egyetemes zsinatokkal	10
A zsinat és a nem-katolikus közvélemény	12
Mi volt a zsinat külső megítélése	12
Mi magyarázza a nagy külső visszhangot?	13
A közvélemény szerepe	15
A közvélemény és sajtó	15
A közvélemény visszahatása a zsinatra	16
A belső katolikus közvélemény	17
A klasszicizmustól a történelmi tudat felé	19
Történelmi tudat és modernizmus	19
A zsinat pasztorális iránya	20
Kitörés az elszigeteltségből	21
Elszigeteltség a néptől	21
Elszigeteltség a többi keresztényektől	22
Elszigeteltség a világtól	23
A világnak s az Egyháznak szüksége van egymásra	24
A dialógus	24
Az Egyház feladta a harc pozícióit	25
Az új egyháztudat	27
A püspökök és a szubszidiaritás elve	28
Újonnan érzett szolidaritás	29
Az egyház új hitelessége	30
Az egyház újra visszanyerte hitelességét	30

A szellemi mérkőzés és a világiak	31
A Szentatya iránymutatása	31
Veszélyek	32
A zsinat utáni időszak jelentősége	34
VI. Pál pápa: A zsinat továbbra is hat	34
Felelősségünk a zsinat eredményéért	35

*

<i>A zsinat eszméinek gyakorlati megvalósítása</i> (F. KÖNIG bíboros 1966. Nagyböjti pásztorleveléből)	37
A Szentatya a gyakorlati megvalósításról	37
Nyugtalanság — túlhaladott egyháztudat	38
Óvás a veszélyektől	38
Rohamos újítok	39
Fékező bírálók és elégedetlenkedők	40
Nem lesz olcsóbb a kereszténység	41
A Szentlélek a zsinat főmozgatója	42
<i>A zsinati határozatok</i>	43

F ü g g e l é k

<i>A II. Vatikáni Zsinat könyvészete</i>	45
Jelmagyarázat	46
A könyvészet tartalommutatója	94

A ZSINAT MÉRLEGE

Az a tény, hogy az egyetemes zsinatok nemcsak egyháztörténelmi, hanem messzemenően világtörténelmi jelentőségűek is, 1965 december 7-én, a felejthetetlen jelenettel kapcsolatban tudatosult bennem: a Szentatya koncelebrált szentmiséje után francia és latin nyelven kihirdették a zsinati atyák és a Szent Péter bazilikát zsúfolásig megtöltő hívek jelenlétében, hogy a konstantinápolyi kiközösítő bulla — a konstantinápolyi pátriárka egyidejű hasonló értelmű nyilatkozata alapján is — érvénytelennek tekintendő. Itt arról a pápai dokumentumról volt szó, amely az 1054. évben az ortodox és latin egyház közt 900 évig tartó szakadást szentesítette. Úgy tűnt nekem, hogy még sohasem robbant ki oly önként és oly erővel a taps a zsinati aulában, mint abban a történelmi pillanatban, amikor a konstantinápolyi pátriárka követe a Szentatyához lépett s megölelték egymást. Egy fiatal történész, ismert római tudományos intézet vezetője mondotta el később nekem, hogy nem tudta könnyeit visszatartani, annyira lenyűgözte a pillanat jelentősége. Ez a történelmi cselekedet, amely kilenc évszázadra nyúlt vissza, váltóállítás volt, amely új irányba tereli a történelmi fejlődést, — nagy horderejű történelmi esemény, amely messze kiemelkedik az egyháztörténelem kereteiből.

Amikor most beszámolóra készülök a II. Vatikáni Zsinattal kapcsolatban, jól tudom, hogy nem könnyű feladat oly eseményekről szólni, amelyekhez még nincs meg a kellő távlatunk és amelyeket közvetlenül, s a legintenzívebb módon éltünk át. Továbbá annak is tudatában vagyok, hogy a most befejezett zsinat kihatásában még nem mérhető fel teljesen, mert az események tömege még nem elég áttekinthető, a belőlük kiinduló történelmi erők még nem ismerhetők fel elég világosan és majd csak a zsinat utáni fejlődés folyamán fognak kialakulni. Mégis azt gondolom, hogy már most is felállíthatjuk az ideiglenes „nyersmérleget“, és hogy a zsinat eredménye nagy körvonalaiban ma már megállapítható. Amikor egy rövid tanulmány keretében vállalkozom ennek felvázolására, remélem megértik olvasóim, hogy nem törekszem teljességre, hanem csak néhány, előttem jelentősnek feltűnő mozzanatot emelek ki.

Összehasonlítás előző egyetemes zsinatokkal

Mindenekelőtt arra utalok, hogy az egyetemes zsinatok sorában eddig egyik sem látott annyi püspököt, egyiknek sem volt oly nemzetközi jellege, mint a most befejezett egyetemes zsinatnak, amelyet XXIII. János pápa hét éve, 1959 január 25-én hirdetett meg, 10 előkészítő bizottság és 2 titkárság készített elő, 1962 október 11-én kezdődött, és négy, több hónapig tartó ülésszak után 1965 december 8-án ért véget.

Hogy milyen élesen különbözik külsőleg is ez a zsinat az előzőktől, megmutatja a rövid egybevetés az előző, vagyis az I. vatikáni zsinattal és néhány statisztikai adat.

A niceai vagyis első egyetemes zsinaton (325) megbízható történeti adatok szerint kerekén 300 zsinati atya gyűlt egybe. Az I. vatikáni zsinaton, száz éve, 769 zsinati atya vett részt. A II. vatikáni zsinatra 2850 zsinati atya volt hivatalos: vagyis a résztvevők száma az elmúlt száz év alatt csaknem megnégyszereződött. A 2850 meghívott zsinati atya közül, négy éve, a zsinat megkezdésekor csak 93 — jelentéktelen kis szám — nem volt püspök. Az I. Vatikánumon 448 püspök jött Európából, az összlétszám 70%-a. Ezúttal 1175 zsinati atya volt európai, vagyis csak 40%-a az atyáknak jött a mi földrészünkről. Másszóval: az európai zsinati atyák száma az I. Vatikánumhoz viszonyítva megduplázódott, de százalékaránya 70%-ról 40%-ra csökkent. Észak- és Dél-Amerikából az I. Vatikánumra 111 püspök jött, a zsinati atyák 15%-a. Ezúttal 956-an voltak, az összlétszám 39%-a. Másszóval: jóllehet az amerikai püspökök száma a kilencszeresére emelkedett az I. Vatikánumhoz viszonyítva, százalékos részvételi arányuk azonban csak a kétszeresére. Ennek magyarázata a következő adatokban rejlik: Afrikából az I. Vatikánumra csak 14 püspök jött, akkor ez 2% volt. Most 279 résztvevő jött Afrikából, ez 20%. Az I. Vatikánumon nem volt egyetlen bennszülött püspök sem, most 135 bennszülött püspök jött Afrikából. Úgyszintén megnőtt az ázsiai püspökök létszáma is, akiknek száma az I. Vatikánum 83-as létszámáról 384-re emelkedett.

A ZSINAT ÉS A NEM-KATOLIKUS KÖZVÉLEMÉNY

E bevezető jellemzés után az első kérdésem: Mi volt a II. vatikáni zsinat általános megítélése a katolikus egyházon kívül? Röviden idézem néhány nem-katolikus zsinati megfigyelő véleményét, akik bizonyára szigorú és kritikus mértéket alkalmaztak. Számos nyilatkozatukból az derül ki — mind az európai, mind az amerikai sajtó hasábjain a zsinat berekesztése után, — hogy várakozásukat a zsinat felülmúlta, hozzátenném: sok katolikusét is. Így pl. egy evangélikus megfigyelő a zsinat berekesztésekor, bár óvatosan nyilatkozott mégis azt a megállapítást tette, hogy „a római katolikus egyház a zsinattal olyan benső megújhódási erőről és akaratról tett tanúságot, amely minden várakozást felülmúlt.“ — Cullmann Oszkár, az Újszövetség professzora Bazelben és Párizsban, aki mint protestáns megfigyelő részt vett a zsinat mindegyik ülészakán, a zsinat végén Rómában tartott előadásában ezt a megállapítást tette: „A zsinatra visszatekintve azt mondhatom, hogy az a hozzáfűzött várakozásokat — amennyiben ezek nem illúziók voltak, és ha eltekintünk bizonyos esetektől — egészében véve teljesítette, sőt sokban felül is múlt.“ Az ökumenikus tanács kiküldött megfigyelője, dr. Lucas Vischer, ennek a tanácsnak egyik bizottsági gyűlésén, Rochesterben, 1963-ban, még a zsinat

első ülészakáról beszámolva azt mondta, hogy az új irányban való tájékozódást és az új eszmélődést tekintve, az események gátszakadáshoz hasonlíthatók. Ha pedig a konstantinápolyi pátriárka ortodox sajtószerve, az „Apostolos Andreas“ mindvégig pozitív szellemben számolt be a zsinatról, és ha az orthodox Görögország hivatalos folyóirata, „Az Ecclesia“ már régebben vallotta: „a zsinat révén a katolikus egyház megmutatta, hogy más, mint aminőnek eddig hittük” — és ha a moszkvai pátriárka hivatalos lapja, a „Journal Moskovskij Patriarchij“, ameddig ismeretének birtokában vagyok, beszámolóiban a zsinat pozitív eredményeit állította előtérbe, — úgy ebben a zsinat végső eredményének pozitív megítélését kell látnunk, és pedig oly mértékben, aminőre kezdetben senki sem mert számítani. A zsinat ily visszhangja a katolikus világon kívül azért meglepő, mert kezdetben bizalmatlanság volt elterjedve, sőt a nem-katolikus közvélemény kételkedett abban, hogy a katolikus egyház — szerintük — „merev“ magatartása megváltozhatnék, sőt azt is kétségbevonták, hogy ebben az egyházi gyülekezetben lesz-e szólásszabadság.

Visszatekintve, fel kell vetnünk a kérdést, mivel magyarázható, hogy a zsinat épp a katolikus egyházon kívül talált váratlanul oly nagy visszhangra? Röviden ezt felelhetnek:

1. Bizonyára azért, mert a vallási kérdések, minden várakozás ellenére mégis érdeklik a világot.

2. Mert a keresztények külső egységét a zsinat komolyan vette és az ezzel kapcsolatos kérdésekkel behatóan foglalkozott.

3. Mert a zsinatot egybehívó, és első ülészakát nagy érdeklődéssel kísérő XXIII. János pápa egyéniségét a világ irányában pozitív beállítottságúnak és életigenlőnek találták világszerte. A világ közléről tanúja lehetett halálának és ez szívébe kellett, hogy markoljon a legnagyobb kétkedőnek is. VI. Pál pápa pedig folytatta a megkezdett vonalat.

4. Mert egészben véve a katolikus egyház másnak mutatkozott, mint aminőnek általában elképzelték.

5. Mert az egyház nemzetközi jellege annyira nyilvánvalóvá lett; és végül talán még ez az utolsó szempont:

6. Mert a nagy egyházi gyülekezet optimizmusa és a világproblémák iránti megnyíltsága a remény érzésével töltötte el az egyre inkább egyé váló világot.

2

A KÖZVÉLEMÉNY SZEREPE

Ezzel elérkeztem mérlegem második pontjához. A zsinat egész menetét mindvégig befolyásolta a külső közvélemény. Nincs kétség: A II. Vatikánumnak olyan visszhangja volt, oly mértékben foglalkoztatta a közvéleményt csaknem az egész világon, hogy azt négy éve senki sem remélhette volna.

A közvélemény szerepe a zsinat szempontjából nagyjelentőségű volt — annak ellenére, hogy tagadhatatlanul történetek bizonyos túlkapások is.

A közvélemény és sajtó

Az mondhatnók, hogy a királyok és fejedelmek helyébe, akik pl. a konstanzi zsinaton a megfigyelők szerepét töltötték be, ma a közvélemény lépett. A nagykövetek és követek szerepét ma az újságírók töltik be. A hírek, amelyek pillanatok alatt körülszáguldanak a világűrben, felváltották az egykori titkos jelentéseket. Az egyház talán, különböző okok következtében, nem mindig becsülte eléggé a közvélemény jelentőségét. Ezúttal nagyhorderejű volt az a tény, hogy a zsinat elején csakhamar feladták a hagyományos titkosság megőrzésének kísérletét. Felismerték, hogy minden titkolozási törekvés csak megmérgezhethé a zsinat légkörét, hiszen

akkor a tudósítások helyett híresztelések és találgatások kerültek volna forgalomba. Megfogadták tehát az I. Vatikáni Zsinat történetírója, az angol C. Butler tanácsát, amelyet a következő zsinat számára hagyott hátra, hogy ti. hívják meg az újságírókat tudósítóknak a zsinati ülésekre. Éppen a zsinati tárgyalások nyilvánossága, amelynek révén a világ látta és hallotta, hogy mi történt és miről volt szó a zsinaton, a világ számára példamutató volt: a szellemi síkon folyó szabad vitatkozás, a szellemi döntések komolybavevése szempontjából, olyan korban, amelyet szinte kizárólag anyagi szempontok és hatalompolitikai érdekek jellemeznek. A világ megértette ezt a példát.

A közvélemény a zsinatot kezdet óta, sőt már meghirdetése óta, pozitívan értékelt. Oly publicitást adott a zsinatnak, amely a várakozásokat messze felülmúlta. Ez természetesen nem mindig irányult a zsinat leglényegesebb problémáira. Igen gyakran jelentéktelen dolgok foglalkoztatták és nem ritkán mellékes dolgoknak túlzott jelentőséget tulajdonítottak. Mindez közrejátszott abban, hogy ez az esemény négy évig messzemenően a világ érdeklődésének előterében volt. De a közvélemény révén a világ, és a világ szellemi tényezői is hatottak a zsinatra, és megfordítva, lehetővé tették, hogy az egyház szembenézhetett ezekkel a jelentős tényezőkkel.

A közvélemény különböző módon hatott vissza magára a zsinatra. Ez mindig tudatában volt annak, hogy világviszhang kíséri tárgyalásait és ezt a visszhangot a világ legitim megnyilvánulásaként vette tekintetbe döntéseiben, hiszen

részben éppen a világ problémáira keresett választ. Néhány döntés nem így esett volna, ha a közvélemény szavát nem veszik figyelembe. Ezzel viszont nem azt akarjuk mondani, mintha a zsinat engedett volna a közvélemény nyomásának. Néhány problémát, amelyre vonatkozólag a közvélemény gyors döntést sürgetett — pl. a házasság és a születésszabályozás kérdésében, — nem döntött el, mert a kérdést még nem találta döntésre érettnak. Másrészt a zsinat állhatatosnak mutatkozott a közvélemény túlkapásaival, mindenféle irányítás vagy nyomás kísérletével szemben.

A belső katolikus közvélemény

Az egyház és a közvélemény viszonyára mindig hatással lesz az, hogy van-e és milyen mértékben van belső egyházi közvélemény. Csak akkor lehet gyümölcsöző a dialógus az egyház és a világ között, ha előzőleg belső dialógust folytattunk magában az egyházban is. XII. Piusz pápa már 1950-ben hibáztatta a belső egyházi közvélemény hiányát. Gyengeségnek, sőt betegségnek minősítette és mind a lelkipásztorokat, mind a híveket mondogta ezért felelősnek.¹

Ha az egyház és a katolikus sajtó párbeszédében kikapcsolják a félreértéseket, kiküszöbölik az előítéleteket és eltávolítják a korlátozó sorompókat, tehát ha van szabad belső egyházi közvélemény — aggály nélkül az egyház részéről, de ugyanakkor fölényesség nélkül az újságírók részéről — akkor mindig pozitív lesz a viszony az egyház és a közvélemény között. Ugyanis a katolikus újságíró sajtóságon keresztül egyesíti az egyházat és a világot ön-

magában. Hiszen arra törekszik, hogy a világot az egyház számára és az egyházat a világ számára tegye érthetővé. Az egyház és a közvélemény viszonyát — ha igazi ez a viszony — mindig a feszültség fogja jellemezni, mert nincs végleges megoldás, a problémát mindig újnak kell látni, a kérdést újra feltenni és új választ keresni rá. A belső katolikus közvéleményt is mindig a feszültség állapota jellemzi, amely mindig új meg új megoldás kutatására ösztönöz.

3

A KLASSZICIZMUSTÓL A TÖRTÉNELMI TUDAT
FELÉ

A katolikus közvéleményben a zsinat folyamán olyan szellemi mozgalomnak vagyunk tanúi, amelyet a klasszicizmustól a történelmi tudat felé való fejlődésnek nevezhetünk. A klasszicizmus felfogása szerint p. o. az igazság adva van és megtalálható, függetlenül attól, hogy valaki birtokolja-e, vagy sem. Az igazságnak ezt az objektív önálló rendjét a történelem és a fejlődés nem érinti. Ezzel szemben a történelmi tudat anélkül, hogy tagadná az objektív igazság létét, az igazság birtoklására irányul; azt vizsgálja, hogy az ember hogyan ismeri meg azt, hogyan jut birtokába, milyen előfeltételek és körülmények játszanak szerepet a megismerő alany számára és mi módon lehetséges a mélyebb megértés és az előrehaladás ebben. Az igazság történelmi jellegének és a megismerő alany szerepének figyelembe vétele vezetett a 19. és 20. században az egyházzal való összeütközéshez. Egyesek az igazság történelmi jellegének újonnan felismert szempontját eltúlozták és visszaéltek vele azzal, hogy felhasználták az igazság abszolút jellegének és objektív voltának tagadására. Ezt a tévedést X. Piusz pápa a „Pascendi“ enciklikában „modernizmus“ néven élesen elítélte.

Ami akkor nem sikerült egyházi részről, hogy ti. különböztessenek a modernista tévedések és a történelmi tudat, jogos igényei között, azt úgy látszik a 2. Vatikánum vette munkába. A zsinat pasztorális irányt vett, amit egyesek félreértettek, mintha a zsinat nem törődne az igazsággal és a tannal, hanem csak gyakorlati utasításokat akarna adni az életre. Ezért szakadástól tartottak a lelkipásztorokodás és a dogma között. Valójában azonban a zsinat pasztorális szempontja nem más, mint az egyházi tanítás alkalmazása. Vagyis ezzel a történelmi tudat követelése jut itt kifejezésre, hogy nem elég egyszerűen tantételeket ismételni, ezeket még élesebben megfogalmazni, hanem hogy az a döntő szempont, vajon az élet az igazság birtokába és megértéséhez jutott-e. Más szóval: arra az alanyra megy ki a játék, aki számára az igazság létezik. Ez azt is jelenti, hogy figyelmünket arra a történelmi pillanatra irányítjuk, amelyben az igazság megismerésére törekvő alany él, és azt a lehetőséget vizsgáljuk, hogy mi módon lehetséges az igazságba behatolnia. Ezzel a 20. század elejének tudományos teológiai szempontja a mai egyház pasztorális szempontjává lett. Ilyen értelemben p. o. a vallásszabadságról szóló nyilatkozat haladás pasztorális téren is a tanfejlődés mellett, és ugyanakkor haladás a polgári türelmetlenség régi elméletétől a lelkiismereti szabadság új tana felé.

KITÖRÉS AZ ELSZIGETELTSÉGBŐL

Most mérlegünk új szempontjához érkeztünk. Így jellemezhetném: kitörés az elszigeteltségből. Ezzel a zsinat egyik legjelentősebb eredményéhez jutottam el. Háromszoros elszigeteltségre gondolok, amelyből háromféle formában törtünk ki. Kezdjük az elsővel.

Elszigeteltség a néptől

A hívő néptől való elszigeteltséget az új liturgikus reform törte át. Éppen az istentiszteletben ne álljon ott az Isten népe áhítatos félelemben, a sokszor meg sem értett cselekménnyel szemben, elválasztva egy olyan istentiszteleti nyelv által, amely a nép előtt szükségképpen érthetetlen volt. Az igehirdetés és az áldozat közösségi jellege közös, általánosan ismert nyelvet kíván. Természetesen a misztérium mindig jellemző marad a vallás világára, tehát p. o. az Eucharisztia titkát semmiféle liturgikus reform, semmiféle népi nyelv nem fejti meg, de épp az Eucharisztia titka annál világosabban tárul — emberi érthetlenségében is — szemünk elé, minél érthetőbbé és értelmesebbé tesszük az istentiszteletben azt, ami emberileg is érthető és értelmes. Itt elsősorban az Isten igéjéről van szó. Amennyiben a szentmise első része az Isten igéjének hirdetése, annyiban természetesen azt,

amit hirdetünk, a nép által ismert nyelven kell hirdetnünk, oly nyelven amit mindnyájan megértenek, akikhez a Jó Hírt, az Isten ígését közvetítenünk kell. Át kell tehát törni a nyelvi akadályokat és a tevékeny részvételt gátló mozzanatokot. Ez az áttörés nem lehet a pillanat műve és nem is történhet | ellenállás nélkül. A liturgia reformja még nem fejeződött be, de célkitűzése világos. Nem protestáns formák átvételéről van szó. De a katolikus, egyetemes célt ne egy többé-kevésbé megértett istentiszteleti nyelv segítségével akarjuk elérni, hanem azáltal, hogy Isten népe, a maga sajátos nyelvi és kulturális jellegében, egy mindent átfogó egységet, katolikus egységet alkot az oltár körül.

Elszigeteltség a többi keresztényektől

A katolikus elszigeteltség áttörésének másik formája az elszakadt keresztény testvérektől elkülönítő fal áttörése. Itt is több tényező játszik szerepet. Egyrészt a közös ellenfél, amely a hitközömbösség vagy az ateizmus különféle formájában együttesen fenyegeti a kereszténységet. Másrészt a keresztény egyházak torzszalkodása akadály és botrány lett mindenki szemében a missziós területeken. A mindinkább eggyé váló világ, amelyben a kereszténység egyre jobban kisebbséggé válik, világosan mutatja a szakadás anakronisztikus voltát. Az egyház a zsinaton megpróbálta áthidalni ezt a szakadást, az általában Bea biboros titkárságaként emlegetett „Keresztények Egységét Előmozdító Titkárság” megalapításával és ennek munkájával. Az ökumenizmus sémájában megteremtették a keresztények közeledésének

teológiai alapjait. De ennek az elszigeteltségnek az áttörése sem a jószándék vagy pillanatnyi ötlet ténye. Itt is nehézségekre akadunk, amelyek nem a rosszakaratban gyökereznek, tehát a jóakarat nem elegendő a legyőzésükre. Arról van szó, hogy elkerülhető félreértéseket eloszlassunk, szükségtelen falakat lebontsunk, fölösleges szétválasztó árkokat betemessünk.

A keleti egyházakról szóló zsinati dekrétumban, amelyet 1964 novemberében szavazott meg a zsinat, — a pátriárka ősi jogainak és privilégiumainak elismerésével, és annak hangoztatásával, hogy a sokféleség nem árthat az egyház egységének, a közeledéssel szentségi téren a keleti egyházakhoz, — megteremtődött az előfeltétele a katolikus és ortodox egyházak közti további közeledésnek. Ami 1965 december 7-én történt a Szent Péter bazilikában, ezzel már elő volt készítve. Így az elválasztó mozzanatok kisebbek, sokkal kisebbek lesznek azokkal szemben, amelyek közősek és összekapcsolnak bennünket. De bizonyára meglesznek. Hogy mikor és hogyan bontható le a végső válaszfal, egyedül Istentől függ.

Elszigeteltség a világtól

Harmadszor az egyháznak a világtól való elszigeteltségét kellett áttörni. „Az egyház a modern világban“ c. pasztorális konstitúció tesz erről tanúságot. Ez volt talán a legnehezebb, de a legfontosabb vállalkozás. Az egyház úgy állott a világgal szemben, hogy önmagát sziklának tekintette a zajló világ közepette. Bevehetetlen várnak gon-

dolta magát, sziklán épült háznak, amely győzedelmesen túlél minden támadást. Azonban a világ hullámai már tovább viharzottak, és — kissé kiélezetten fogalmazva — a vár őrsége nem is került már kapcsolatba az ellenféllel és ezzel elvesztette kapcsolatát a világgal. Pedig a világnak szüksége van az egyházra; és megfordítva: az egyháznak is szüksége van a világra. Hiszen arra alapítottatott, hogy az üdvöt mutassa meg és vigye el az üdvösségre rászoruló világnak. E világ fiai számára van itt, hozzájuk küldötte az Isten. És a világ tudja, hogy meg kellene fulladnia, ha önmagába volna zárva. Negatív tapasztalatokból tudja: ő is rászorul arra, hogy nyitott legyen fölfelé. Ezt az ablakot fölfelé azonban csak az egyház nyitja meg a számára.

A kapcsolatot az egyház és a világ között, amit mindkét fél szükségesnek ismert fel, csakis az emberi érintkezés ősi formájában, a párbeszéd révén történhetett. Nem a monológ, az önmagunkkal folytatott beszélgetés, hanem a dialógus, az egyház és a világ között folyó testvéri párbeszéd által lehetett az elszigeteltség falait áttörni. János pápa kezdte meg ezt a párbeszédet a világgal. Mily nagyon várt a világ erre a párbeszédre, megállapítható abból a lelkes visszhangból, amellyel a világ János pápa fellépését üdvözölte. Pál pápa ebből a párbeszédéből rendszert épített ki. Az „Ecclesiam suam“ enciklikában ennek a párbeszédnek három körét rajzolta meg: a párbeszédet az elszakadt keresztényekkel, a párbeszédet a nem-keresztény vallásokkal, és végül a párbeszédet a nem-hivőkkel. Minden ilyen párbeszéd síkján külön e célra hivatott titkárságot állított

fel. Ezt úgy kell értenünk, hogy az egyház már nem zárkózik el magabiztosan és fennsőbbbségesen — mint ezt szemérevetették, hanem beszélni akar a többiekkel: az elszakadt keresztényekkel, a hívő nem-keresztényekkel, de még azokkal is, akik nem hisznek, vagy elutasítólag állnak a hittel szemben, sőt talán harcolnak is ellene. Vagyis ez így értendő: a katolikus ember nem merőben antiprotesztáns, antimohamedán, antibuddhista, — mégcsak nem is merőben antiateista. Az egyház feladta a harc, az ellentétek, az ellenségeskedés, a merő negatív magatartás pozícióit, és ezek helyett a beszélgető partner pozíciójába lép, aki kérdéseket tesz fel, megérteni és segíteni akar. A világ az egyház számára nem ellenséges valami, amelytől el kell különülnünk, amelytől meg kell magunkat óvnunk, sőt amit szükség esetén le kell győznünk. Az egyház megértette, hogy a világnak önértéke van, hogy az egyháznak nem szabad a világ elől menekülnie, és azt nem legyőznie, hanem meggyőznie kell: megértéssel, veleérzéssel, segítő- és szolgáló készséggel.

Isten a világot az ember számára teremtette. A hit nem akadály az ember számára, hogy uralma alá hajtja a világot és legyőzze a természet erőit, — mint ezt az ateisták gondolják. Az ateizmus ennek a világnak egyik jelensége. Az ateizmust, mint a világ szellemi jelenségét megismerni, megállapításait komoly vizsgálat tárgyává tenni, gyökerei és okai után kutatni, ez a rám bízott Titkárság feladata. Az a tény, hogy az ateizmus a világ egyik részében az állam hivatalos ideológiájával van összekapcsolva, ne vezes-

sen senkit sem arra a téves megállapításra, mintha ateizmus csak a kommunisták uralma alatti országokban létezne. Ateizmus mindenütt van. De talán nálunk veszélyesebb, mint másutt. Ott, ahol az ateizmus nyíltan lép fel, nyíltan és sokszor megvallhatom hitemet vele szemben. Jól tudom, nem könnyű. De biztosan könnyebb mint ott, ahol nem lép fel harcosságon, hanem mint a modern élet, a jólét, a jóllakottság és a gondolkodásra való restség kísérőjelensége. De még ennél az ateizmusnál is veszélyesebb szerintem azok ateizmusa, akik magukat keresztényeknek nevezik, de akikből a hit siralmasan kiveszett.

Az úgynevezett XIII. sémában jutott a legvilágosabb kifejezésre az a törekvés, hogy véget vessünk az egyház világtól való elszigeteltségének. Ez a zsinati okmány annyiban jellemző a zsinatra, amennyiben tudatosan nem tett végleges érvényű megállapításokat, amelyek korunkon túlmutatnának. Ez a jelenre való tudatos korlátozódás nemcsak a zsinat beállítottságára jellemző, amely messzemenően elkerülte, hogy végleges érvénnyel akarjon utolsó szót mondani olyan dolgokról, amelyek még a vita folyékony állapotában vannak, amennyiben nem változhatatlan hittételekről, hanem a világ változó dolgairól van szó.

De az egyházzal és a modern világról szóló zsinati okmány figyelemmel van a világ fejlődésére is. Azaz felismeri, hogy a világ benne áll a fejlődési folyamatban, és vele együtt az egyház is, amennyiben emberi közösség, de ennek a fejlődésnek végső célja Krisztus. Ezért az egyház nem úgy foglalt állást korával szemben, mint bíró, hanem mint

édesanya és tanítómester: „Mater et Magistra“, annak az anyának a képében, aki megértően segíteni akar, és olyan tanítómester képében, aki testvéri kapcsolatban tudja magát a világgal.

Az új egyháztudat

A párbeszédre való készség, az elszigeteltségből való kitörés, a közvélemény meghallgatása, a jelenkor problémáiban való állásfoglalás: mind-mind egy új egyháztudatnak a gyümölcsei. Az egyházzal szülő dogmatikus konstitúció (megszavazva 1964 novemberében) nemcsak az egyik legjelentősebb zsinati okmány, hanem annak is bizonyítéka, hogy milyen kínos gonddal törekedett az egyház saját lényegének felismerésére. Az egyház ezen a zsinaton önmagát is vizsgálat tárgyává tette, de tekintete sohasem korlátozódott önmagára. Ez az önmagára eszmélődése, ez az önmagával való dialógusa az egyházzal szülő sémában jutott kifejezésre. Újnak látta meg önmagát tagjaiban és azok működésében: látta magát mint társadalmi és történelmi jelenséget is, de mint isteni intézményt is, amely egyfelől nem ebből a világból való, másfelől mégis ebben a világban él; amely egyrészt az üdvösség gyümölcse, de másrészt út is az üdvösség felé; amely egyfelől mint Krisztus teste azonosnak tekintendő a fejével, Krisztussal, de másfelől úgy áll Krisztus előtt, mint Isten zarándok népe. A zsinat az „egyház lényegét és egyetemes küldetését a hiveknek és a világnak megmutatni“ törekedett, mondja szó szerint a zsinati konstitúció. De a konstitúció minden fe-

szültséggel szemben hangoztatja az egyház belső egységét, amelyben nincs különbség „faji vagy nemzetiségi hovátartozás, társadalmi állás, vagy a nemek különbsége szerint“^{1.a}.

Az egyház ebben a világban él. De nem a világnak perifériáján. És nem csak párbeszédet folytat a világgal, hiszen ezt félbe lehetne szakítani és továbbmenni. Sokkal inkább a világ kellős közepében van jelen, úgy, mint a „kovász“², mint a „föld sója“³, mint a „vetőmag“⁴, mint a „világ világossága“⁵.

A püspökök és a szubszidiaritás elve

A kor követelményeinek megfelelően, de az ősegyházi kezdetekre is visszapillantva, újonnan látták meg és újonnan értékelték a püspök tisztét. A szubszidiaritás elve, amelyről most sok szó esik az egyházban, azt jelenti, hogy a egyház nem az a központosított hatalmi gépezet, amelyben mindent egy központi szerv irányít. De méginkább azt jelenti, hogy a kisebb közösségek hajtsák végre mindazt, amire képesek és amit e kis közösségek egymásközi egységének veszélyeztetése nélkül maguk szabályozhatnak. Sok minden, amihez régebben Róma rendelkezésére vagy jóváhagyására volt szükség, ma a püspökök hatáskörébe került. Ez nemcsak nagyobb szabadságot jelent, hanem ami ezzel együtt szokott járni, nagyobb felelősséget is. Ez a felelősség ne bénítsa meg a püspököket döntési szabadságukban, készségükben, hanem ellenkezőleg, erősítse őket ebben. A katolikus hívő nép most emlékeztetheti a püspököket, hogy sok téren őrajtuk múlik, ha történik valami, illetve ha nem történik semmi.

De a szubszidiaritás elvének alkalmazása nem korlátozódhat a püspökökre. Semmit sem nyertünk volna, ha ezentúl a püspökök egyházmegyékben kis pápák akarnának lenni, vagy ha az egyházmegyei hatóságok római Kúriát akarnának játszani. Tehát a püspökök és papok között is érvényesülni kell a szubszidiaritás elvének, épp úgy a plébánosok és káplánok, papok és laikusok között. Jól értelmezve ezt az elvet, alkalmazása a sokszor túlterhelt püspök tehermentesítésére is vezethetne. Más vonatkozásban azonban a szükséges egységet kell hangoztatnunk, mert nem zárkozhat el az egyik egyházmegye a másiktól. A szubszidiaritás elvét csakis a szolidaritás nagy távlatából lehet megérteni. Az egyház ez újonnan érzett szolidaritásának tanúja az új missziós séma. Ez a missziós séma nemcsak a római hitterjesztési kongregációnak az ügye, hanem az egész egyház, minden egyházmegye, sőt minden egyes katolikus ügye kell, hogy legyen.

AZ EGYHÁZ ÚJ HITELESSÉGE

A zsinat hivatalosan végetért. Határozatait kihirdették és a zsinati atyák újra visszatértek hazájukba. Ez azonban nem jelenti, hogy a zsinat, mint szellemi esemény lezárult: csak most kezd el lassan hatni. Hogy milyen kihatásai, milyen távolabbi hatásai lesznek, ma még nem tudhatjuk. De egyet már ma is leszögezhetünk. A zsinat által az egyház újra visszanyerte hitelességét. Ezt ne úgy értsük, mintha a világ most, hosszabb-rövidebb időn belül kereszténnyé válna. A kereszténység növekedése továbbra sem fog lépést tartani az emberiség létszámbeli szaporulatával. Az emberek, a világ, javarészt el fogják utasítani a vallást és az egyházat. Mégis — ezt merem állítani — a világ most kész arra, hogy hallgasson az egyházra. Úgy látszik, most inkább hajlandó meghallgatni és tudomásulvenni, amit az egyház mond, ha még soká nem is fogja elfogadni. A világ szellemi erőivel való mérkőzés az egyházat a nem-keresztények, sőt e nem-hívók szemében is a világ egyik szellemi tényezőjévé avatta. Az egyházzal való vitájukat most újra mindinkább a világ hatalmaival való szellemi birkózás jegyében látják.

Az Egyház nem fog visszariadni a szellemi mérkőzéstől. De ezt a szellemi síkon folyó mérkőzést nem diplomaták és

nem is csak papok fogják megvívni, ez a világi hívek, a laikus keresztények területe. Még sohasem foglalkozott zsinat ily behatóan a laikusokkal, a világban élő keresztényekkel. A laikusok apostolságáról szóló okmányt a laikus apostolság Magna Chartájának tekinthetjük.

Az Egyház sokat szólt a laikus apostolságról, a laikusoknak helyzetéről az egyházban. De még nagyon sok munka van hátra ahhoz, hogy a zsinati okmányban lerögzített lehetőségeket az egyház életében kibontakoztathassuk és gyümölcsöztethessük.

A Szentatya iránymutatása

Az egyháznak a világban elfoglalt új helyzete a pápaság szerepében is kifejezésre jut. A Szentatya utazásai a Szentföldre, Indiába és az ENSZ közgyűlésére megfelelnek az egyház három párbeszéd-körének, de nagyjából megfelelnek a három titkárságnak is. A Szentföldön ökuménikus találkozó volt. Indiában a pápa a hívő, de nem-keresztény világgal került közvetlen kapcsolatba. Végül az Egyesült Nemzetek közgyűlésén ennek a világnak politikai tényezőivel találkozott, amely legalábbis részben nem-hívő világ. A pápa legújabb béke-kezdeményszései is logikus következményei az egyház új helyzetének és hitelességének. Még 20—30 évvel ezelőtt ilyen kezdeményszések hihetetlennek tűntek volna fel. Ma pedig szinte az egész világ helyeslése kíséri. Még ha nem is jár mindig sikerrel ez a békemisszió, nem volt hiábavaló. Az egyház ezzel megmutatta, hogy nem a presztizs, befolyás vagy tekintély kedvéért teszi,

hanem egyszerűen szolgálni akar a világnak; és az egyház szolgálata a világ felé egyúttal a béke szolgálata is. Az Egyház ma nem hatalmi tényező a szó szokásos értelmében és egyre kevésbé egyháza egyetlen fajnak. Az Egyház nyugati öltözéke, bármily kedves is nekünk ez, és bármily sokan is azonosították szívesen az egyházzal, mégiscsak egyik lehetséges ruhája az egyháznak, a sok lehetséges ruha között. Nem kell elvetnünk, de tudnunk kell, hogy az egyház midenféle külső ruhában is egyház marad, hogy minden emberhez van küldetése: az, hogy vállára terítse minden kultúra palástját. És tudnunk kell azt is, hogy Isten arca bármilyen színű arc bőréen is átragyoghat.

Veszélyek

Ha fel akarjuk állítani a zsinat mérlegét, nem mulaszthatjuk el, hogy ne szóljunk azokról az áramlatokról, amelyek veszélyeztethetik e zsinat gyümölcseinek, az új egyház-tudatnak és az egyház újonnan visszanyert hitelességének megerősödését.

Azt, aki az úton halad, ne tévesszék meg azok, akik a második lépést előbb akarják megtenni, mint az első. De azok sem, akik az első előre megtett lépést a legszivesebben három lépéssel hátrafelé akarnák kiegyenlíteni. Sem a rohamos újítók, sem a fékezők nem szabhatják meg az egyház útját. De a párbeszéd és az eszmecsere sem válhat parttalan vitává, amely mindenkit és mindent kérdésbe tesz. Végül, de nem utolsósorban, épp oly veszélyesnek tűnnek fel előttem azok, akik semmit sem akarnak. Egyszerűen azt

mondják: hála Istennek, vége a zsinatnak; tegyünk úgy, mintha nem történt volna semmi. Ez azokra is vonatkozik, akik egy külső újítást, amely értelmét csakis a nagy összefüggésben leli meg, — mint p. o. a liturgikus reformot — a zsinat egyetlen eredményévé teszik. Ezek azt a belső, lelki megújulást, amit mindannyiunktól elvár a zsinat, egyszerűen bizonyos liturgikus foglalatossággal akarják pótolni.

A ZSINAT UTÁNI IDŐSZAK JELENTŐSÉGE

Hogy milyen jelentősége van a zsinat utáni időszaknak a II. vatikáni zsinat kihatása szempontjából, arra maga VI. Pál pápa utalt, amikor az 1965. XII. 29-i audiencián kiemelte: Igen jelentős, hogy az egyházban egyre erősebben meggyökereztek az a felfogás, hogy a zsinat továbbra is működik, sőt berekesztése után hat igazán.

„A zsinat Isten népének újraéledést, öntudatot, jóakaratot, odaadást, buzgóságot, új elhatározásokat, új reményeket, új aktivitást, szellemi energiákat és izzást akart közvetíteni. Hogy az egyháznak igénye, sőt mi több, kívánsága, hogy újra megtalálja hagyományos buzgóságát, erről tanuskodnak egyrészt korunk életének különféle jelenségei, másrészt az a tény, hogy a kereszténység bizonyos külső formái a hanyatlás jegyeit mutatják a mai élet profán, pogány vagy hitellenes áramlatainak behatolása és romboló hatása következtében. Ezért az Isten népét a maga egészében áthatja a kívánság, hogy hiteles legyen, áthatja a vágy a nagylelkűség, a tökéletesség és szentség után, továbbá hivatása tudatára ébreszti, felkelti védekezését a káros koreszmék behatolása ellen és újra felkelti apostoli elszántságát, hogy a világot az Evangélium üdvhozó kovászával áthassa.“

A zsinat utáni időszak egyházát a buzgóság kell, hogy jellemezze, ha követi a zsinat géniuszát.

Felelősségünk a zsinat eredményéért

Attól függ tehát sok minden, hogy mi magunk mit teszünk a zsinat után, tehát nem csak attól, hogy mi történik Rómában. A zsinat utáni munkát világviszonylatban különböző bizottságok között osztották fel. Így pl. a zsinat utáni liturgikus bizottság azzal törődik, hogy a zsinat liturgikus határozatait miként hajtják végre. A Szentatya maga jelentette be a római Kúria reformját és megújítását. A püspökök szinódusának — amely a püspöki kollégialitás látható kifejezése — még bele kell nőnie feladatába. Szerepe és hatékonysága nemcsak a pápa irányvonalaitól, hanem a püspökök akaratától és tetterejétől is fog függni. Egyházmegyei síkon az egyházmegyei zsinatok feladata lesz a vatikáni zsinat határozatait és célkitűzéseit saját körülményeiknek megfelelően itt és most megvalósuláshoz segíteni.

Azonban mindaz, ami akár Rómában, akár hazánkban a zsinat nyomán történik a jogi s intézményes rendelkezések, reformok és változtatások vonalán, végeredményben hiábavaló lenne, ha nem töltené el a zsinat szelleme, a megújított egyház új szelleme, a testvéries egyház, a szeretet és béke tetteit művelő egyház szelleme minden egyes keresztény hívő szívét.

Ha 1965 december 7-én a zsinat történelmi jelentősége mindenki számára nyilvánvalóvá is lehetett, amikor Róma püspöke, a katolikus egyház feje, a konstantinápolyi pátri-

árka követével békecsókot váltott, akkor most már az emberi szívek üdvös szándékán, minden egyes katolikus és keresztény hívő megújulási készségén múlik, hogy a zsinat szavát a keresztény megújulás tette váltsa fel. Ehhez arra az üdvös elhatározásra van szükség, amelyről az Úr szól: „Ha a búzaszem nem esik a földbe és el nem hal, egyedül marad; de ha elhal, sok termést hoz.”²

Bárcsak ezt a döntő zsinati eredményt megállapíthatnák egykor utódaink. Ezt óhajtja e sorok írója, úgy is mint zsinati atya, úgy is, mint egyházmegyéjének főpásztora.

Jegyzet

¹ A Nemzetközi Katolikus Sajtóértekezleten tartott beszéd, 1950. febr. 17. AAS 1950, 251—57 (Utz-Groner, 2132—2153).

^{1a} *Lumen Gentium* 4. fejezet, 32. sz.

² Mt. 13,33.

³ Mt. 5,13.

⁴ Mt. 13,32.

⁵ Mt. 5,14. vö. J. Höffner: *Selbstverständnis und Perspektiven des II. Vatikanischen Konzils*, Köln 1965, 22 sk.

⁶ Jn. 12,24.

„Attól függ sok minden, hogy mi magunk mit teszünk a zsinat után.“

„Sem a rohamos újítók, sem a fékezők nem szabhatják meg az egyház útját.“

A ZSINAT ESZMÉINEK GYAKORLATI MEGVALÓSÍTÁSA

Részlet König bíboros 1966.évi nagyböjti pásztorleveléből

A Szentatya maga utal rá a zsinat berekesztése előtt, hogy annak sikere, áldásos befolyása az Egyház életére nem kizárólag a zsinati okmányoktól függ, hanem talán inkább attól a törekvéstől, hogy ennek a zsinatnak elgondolásait a következő években lépésről lépésre megvalósítsák az egyházmegyék és plébániák gyakorlatában. Ezért tehát a püspökök feladata odahatni — ez volt a Szentatya értelme a zsinati atyákhoz a zsinat berekesztése előtt —, hogy *legyőzzék* azok *tunyaságát*, akik nem hajlandók a zsinat elgondolásait magukévá tenni és az ezekből folyó rendelkezéseket és újításokat végrehajtani. Másfelől azonban *mérsékelniök* kell azoknak a *túl buzgóságát*, akik szinte kizárólag személyes elgondolásaikat tekintik irányadónak és ezzel veszélyeztetik a megkezdődő megújhódási folyamatot.

Nyugtalanság, aggodalmak — túlhaladott egyháztudat

A zsinat által az Egyházban sok minden mozgásba jött. Nem titkolhatjuk, hogy ez a hívő nép körében némi nyugtalanságot és aggodalmakat idézett elő. Eddigi elképzelésük az Egyházzal, hozzá való beállítottságuk nem egyezik teljesen a zsinat alkotta egyházfogalommal, nem felel meg teljesen azoknak az új feladatoknak, amelyeket a lezárt zsinat mindannyiunkra rákrótt. Elődeink szemében az Egyház még az erős vár volt, amelyet a támadó ellenféllel szemben meg kellett védeniök és amelyért harcolniok kellett. Még nagyon úgy tekintették magukat, mint ennek az Egyháznak alattvalóit. Ezzel szemben ma az az Egyház lebeg a szemünk előtt, amely mint szolgáló és mint Édesanya elkötelezettnek érzi magát az egész emberiséggel szemben és arra törekszik, hogy párbeszédet indítson meg: egyrészt kebelén belül tagjai között, másrészt kifelé a világgal.

Hogy tehát jól megértsük a zsinatot és elgondolásait, néhány irányelvet kívánok ajánlani.

Óvás a veszélyektől

Maradatok józanok mindazokkal a — zsinatra való hivatkozással — különböző alkalmakkor nyilvánított véleményekkel és javaslatokkal szemben, hogy miképpen kell a zsinat után az Egyház belső reformját megvalósítani. A római zsinat lezárult és senki sem jogosult, — még az előkészület alatt álló egyházmegyei zsinat sem — a zsinati vitákat bármi módon is folytatni. Egyesegyedül arról van

szó, hogy miképpen valósíthatjuk meg a zsinat határozatait saját egyházmegyénkben és egyházközségeinkben, a zsinati okmányok talaján állva és azok keretében megmaradva. Minden más törekvés, amely nincs tekintettel erre a célkitűzésre azt kockáztatja, hogy a vallásos és egyházi megújodásnak a vatikáni zsinat kívánta nagy művét veszélybe sodorja. Ez pedig háromféleképpen történhetik:

Rohamos újítók

Először itt vannak a rohamos újítók és sürgetők, akik a megújodás palástja alatt nemcsak az Egyház változó, emberi berendezéseit akarják megváltoztatni — mert csakis ez volt a zsinat szándéka —, hanem akik a reformmal már magát a változhatatlan hitletéteményt támadják meg. A vatikáni zsinat semmilyen vonatkozásban nem változtatja meg a katolikus hitről és erkölcsről szóló tanítást. A zsinati atyákat ez a nagy lelkipásztori gond mozgatta: Hogyan tudjuk a kinyilatkoztatott hitigazságokat változatlanul és hamisítatlanul a ma embere számára érthetővé tenni? Ez azonban semmiképp sem jelent kísérletezést a hitigazságok és erkölcsi tanítások terén, nem jelentheti azok megváltoztatását vagy átalakítását, sőt még azt sem, hogy kétségbe vonjuk azok mai érvényességét. A zsinat ezeken semmit sem változtatott, csak elmélyítette és közelebb hozta korunkhoz azokat. Aki tehát tagadja Krisztus valóságos jelenlétét az Oltáriszentségben, aki a szentmiseáldozatnak lakoma-jellegét az áldozati jelleggel szemben annyira előtérbe állítja, hogy az szinte teljesen eltűnik, aki a gyónás

jelentőségét gyengíti vagy egyáltalában vitatja, aki az Egyház tanítóhivatalának vagy kormányzói tekintélyének kevés gyakorlati jelentőséget tulajdonít, — már nem áll a zsinat talaján, hanem szembehelyezkedett vele. Mindez az Egyháznak nem reformját, hanem eltorzítását jelenti.

Fékező bírálógatók és elégedetlenkedők

A második vatikáni zsinat megkívánta megújodást a csökönyös bírálógatók és elégedetlenkedők is akadályozhatják. Azokra gondolok, akik nem akarják tudomásul venni, hogy az Egyház növekvő szervezet, nem pedig múzeum; azokra, akik nem akarják tudomásul venni, hogy az Egyház kötelessége az örök és változhatatlan igazságokat mindig új, jobb és időszerűbb fogalmazásban, új formanyelven hirdetni minden kor emberének, hogy elfogadhassa és megérthesse azokat. Mert különben a világ elmegy mellette és akkor nem tudja a kovász hivatását ebben a világban betölteni. Aki tehát azt hiszi, hogy az Egyház ezzel a szükséges alkalmazkodásával megváltoztatta tanítását és lényegét, az valóban igen kevéssé értette meg Krisztus Egyházát. Az ilyen ember fennakadt annak külső és történelmi megjelenésén. Igen kicsinyes szellemre vallana, ha külső változások következtében, aminőnek például a liturgiában vagyunk tanúi, szakadás és elidegenedés támadna a hívők körében. Amilyen tántoríthatatlanul ragaszkodunk az Egyház isteni és változhatatlan lényegéhez, olyan végtelenül befogadóképesek és rugalmasak vagyunk minden vonatkozásban, ami az Egyház külső, változékony arcához tartozik.

Nem lesz olcsóbb a kereszténység

A vatikáni zsinatot végül azok is félreértik, akik azt hiszik, hogy a kereszténység most már olcsóbb lett. Mert a zsinat utáni időkben is értékmérője marad a kereszténységnek a krisztusi vagy-vagy: „Nem azért jöttem, hogy békét hozzak, hanem, hogy kardot . . . Aki anyját vagy apját jobban szereti, mint engem, nem méltó hozzám. Aki nem veszi fel keresztjét s nem követ engem, nem méltó hozzám. Aki meg akarja találni életét, elveszíti azt, de aki érttem elveszíti életét, megtalálja azt.”¹ Krisztus Egyházával döntés elé állít bennünket, és ezt a döntést a zsinat nem akarta és nem is tudta olcsóbbá vagy kényelmesebbé tenni, csak világosabbá. Ez éppúgy érvényes a lelkipásztorkodásra, mint magára az Egyház papságára. De éppúgy érvényes korunk jólétben élő „konzumtársadalmára” is.

Az emelkedő gazdasági és technikai fejlődés valóban értékes javakkal gazdagított bennünket, és ezekért hálásak is vagyunk. Mert ahol a legszükségesebb is hiányzik a megélhetéshez, ott az élet fenntartásának fojtogató gondja elnyomja a szellemi és vallási értékek iránti érdeklődést. De másfelől veszélyforrássá is vált a magasabb életszínvonal. A fényűző életet folytató réteg belső üressége, a korrupció, az erkölcsi züllés jelzi árnyoldalait. Hirtelen zúdult ránk az anyagi javak bősége, s ezt még lelkileg nem tudtuk feldolgozni. Széles tömegek fölött lett úrrá különböző téren a szenvedély, s ez romlással fenyegeti társadalmunkat. Nincs elég önuralmunk a javak birtoklásában, sőt oda jutottunk, hogy még gyermekeinket is alig merjük nél-

külözésre és önuralomra szoktatni. Gyermekeink majd egykor nem lesznek hálásak olyan nevelésért, amely nem szorította őket kötelességteljesítésre, hűségre, fegyelemre, önmegtagadásra. Korszerű aszkézis nélkül e „konzumtársadalomban“ sem boldogulunk. Ezek egészen természetes megfontolások, amit egyrészt a jövőnkért való aggodás, másrészt testi-lelki egészségünk megőrzésének gondja sugall. De a természetes vonatkozáson túl, mint keresztények akik Krisztust akarjuk követni, még kevésbé kerülhetjük el, hogy naponta ne vállaljuk a keresztet és ne tagadjuk meg magunkat. Aki az eredeti bűnt és következményeit a mítoszok világába utalja, az nem boldogul a nehézségekkel sem önmagában, sem másokkal való kapcsolataiban, és így vészes illúziójának áldozatává válik. Az a nevelés, amely a fiatalságot meg akarja kímélni mindennemű szigortól és kellemetlenségtől, elpuhult és züllésre hajlamos nemzedéket nevel, amely nem fog tudni megfelelni az élet és hivatás szabta követelményeknek.

Aki tehát ki akarja küszöbölni szótárából a kereszt, az áldozatvállalás, mértéktartás és önfegyelmzés szavait — az tökéletesen félreértette a zsinat szellemét.

A zsinat jelentősége

Ezek a félreértések, amelyekre az előbbieken utaltam, semmiképpen sem csökkenthetik a II. Vatikáni Zsinat nagyságát és áldásthozó jelentőségét.

Valamennyi zsinati atya tanusíthatja, hogy a zsinat egybehívása, lefolyása és kifelé való hatása magán hordja mind

az emberi küszködésnek, mind az isteni Gondviselésnek bélyegét. A püspökök odaadó emberi erőfeszítéssel küzdöttek az igazságért; de eközben a Szentlélek Úristen ereje és bölcsessége vezette őket. E nélkül sok minden megmagyarázhatatlan volna mi magunk, zsinati atyák előtt is.

„A II. Vatikáni zsinat legmélyebb vallási jelentőségében nem más, mint hatalmas és szeretetteljes meghívás az emberiséghez, hogy testvéries, egyetértő szeretetben újra megtalálják az Istenhez vezető utat. Mert ha Tőle elfordulunk, elesünk, ha Hozzá megtérünk, feltámadunk, . . . ha Benne lakunk, élünk.”² (VI. Pál)

Jegyzet

¹ Mt. 10, 34—40.

² VI. Pál pápának a zsinati atyákhoz intézett beszéde 1965. dec. 7-én.

A ZSINATI HATÁROZATOK ¹⁾

1963. december 4-én (II. zsinati ülészak) kihirdetve:
Konstitúció a szent liturgiáról
<i>Sacrosanctum concilium (SC)</i>	2147/4
Dekrétum a tájékoztatási eszközökről
<i>Inter mirifica (IM)</i>	1960/168
1964. november 21-én (III. zsinati ülészak) kihirdetve:
Hittani konstitúció az Egyházzól
<i>Lumen gentium (LG)</i>	2151/5
Dekrétum a keleti katolikus egyházakról
<i>Orientalium Ecclesiarum (OrE)</i>	2210/39
Dekrétum az ökumenizmusról
<i>Unitatis redintegratio (UR)</i>	2137/11
1965. október 28-án (IV. zsinati ülészak) kihirdetve:
Dekrétum a püspökök lelkipásztori feladatáról
<i>Christus Dominus (ChD)</i>	2319/2
Dekrétum a szerzetesi élet korszerű megújításáról
<i>Perfectae caritatis (PC)</i>	2321/4
Dekrétum a papnevelésről
<i>Optatum totius Ecclesiae renovationem (OT)</i>	2318/3
Nyilatkozat a keresztyén nevelésről
<i>Gravissimum educationis momentum (GE)</i>	2290/35
Nyilatkozat a nem-keresztyén vallásokhoz való viszonyról
<i>Nostra aetate (NAe)</i>	2221/88
1965. november 18-án kihirdetve:
Hittani konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról
<i>Dei Verbum (DV)</i>	2344/6
Dekrétum a világi hívek apostolságáról
<i>Apostolicam actuositatem (AA)</i>	2305/2
1965. december 7-én kihirdetve:
Nyilatkozat a vallásszabadságról
<i>Dignitatis humanae (DH)</i>	2308/70
Dekrétum az egyház missziós tevékenységéről
<i>Ad Gentes divinitus (AG)</i>	2394/5
Dekrétum a papi szolgálatról és papi életről
<i>Presbyterorum ordinis (PO)</i>	2390/4
Lelkipásztori konstitúció az egyházzól a mai világban
<i>Gaudium et spes (GS)</i>	2309/75

¹⁾ A kihirdetés sorrendjében, a szavazás eredményével: igen/nem.

FÜGGELEK

A II. Vatikáni Zsinat
Könyvészete

A zsinat madártávlati megtekintése után könyvészetünk feladata feltárni a részletesebb tanulmányozás lehetőségeit. Mind a gyakorlatibb érdeklődésű lelkészkedő papság és laikusok, mind a tudományos érdeklődésű teológusok megtalálhatják a nekik megfelelő forrásokat és feldolgozásokat. A kísérő szövegben az eligazodást igyekeztük segíteni, s az irodalom legjavát kiemelni.

Természetesen nem törekedhettünk teljességre, de épp a részletesebb, sokoldalúbb tanulmányozás elősegítése, és a történeti hűség kedvéért nem szorítkozhattunk csupán a legkiemelkedőbb kiadványokra. Ugyanannál a műfajnál tehát tudatosan szerepelnek különböző felfogások és nemzetek képviselői. De nemcsak a tudományos szempontok és a történeti hűség kívánta meg a művek szélesebb skáláját, hanem az a gyakorlati megfontolás is, hogy az érdeklődők nyelvismerete nem egységes; ezért utalunk különféle fordításokra is. Elsősorban a francia és német, majd az olasz, angol és spanyol irodalomra voltunk tekintettel; a fordításokat is ezeken a nyelveken jelezzük.

Áttekinthetőség kedvéért, hogy rendet vágjunk a hatalmas irodalom dzsungelében, könyvészetünket hat fejezetre osztottuk.

A. A zsinat előkészítése. B. A zsinat lefolyása; naplók. C. Szövegkiadások. D. Részletes kommentárok. E. Mérlegirodalom. F. Zsinat utáni teológia, végrehajtás stb.

A további alcsoportosítást a kísérő szöveg és az alcímek mutatják. A kísérő szövegben a fejezetet jelző betűvel és sorszámmal utalunk a megfelelő művekre: ezek a lapszámon található sorszám (és e számozlop élén álló betű) segítségével könnyen meglelhetők.

Könyvészetünk nemzetközi használhatósága érdekében a könyvek címén kívül a többi adatok és a fordításokra való utalások is az illető nyelven szerepelnek, s a rövidítéseknél is az általános gyakorlat szerint jártunk el.

JELMAGYARAZAT

'64 = 1964,

p. (pagina) = oldal

prep. (preparatur) = előkészületben

cf. (confer) = vesd össze

A római számok kötetszámok.

A fordításokat megfelelő nyelvű rövidítések jelzik: dt. = deutsch, engl. = english, esp. = español, franç. = français, ital. = italiano.

A zsinati határozatok latin rövidítéseit (AA, AG, ChD, DH, DV, GE, GS, IM, LG, NAe, OrE, OT, PC, PO, SC, UR) lásd a határozatok felsorolásánál (44 old.).

A

A ZSINAT ELŐKÉSZÍTÉSE

Könyvészetünk elején, hogy a zsinatot beállíthassuk az egyetemes zsinatok történelmi összefüggésébe, — ez teszi a Chevetogne-i apátság és a párizsi Cerf kiadásában megjelent, szélesebb köröknek szánt mű (A 1) — utalunk az egyetemes zsinatok történetének irodalmára. A legújabb, tudományos igényű zsinattörténet G. DUMEIGE szerkesztésében (A 2) jelenik meg; e 12. kötetből minket most különösen a két utolsó zsinatról szóló kötetek érdekelnek, a Tridentinum (10. és 11.) kötet, A. DUVAL OP műve (előkészületben), és a Vatikánium I. (12. k.) R. AUBERT műve (A 2), aki elődjénél, az angol BUTLER-nél (A 3) is megértőbb az akkori zsinati kisebbség irányában, s így a réginél tárgyilagosabb képet nyújt.

Szelemtörténeti szempontból érdekes megtekinteni a zsinatot megelőző várakozások irodalmát (p. o. A 4—10) különösen a francia, német, olasz és angol nyelvterületen tartott közvélemény-kutatások eredményét (A 11—15; ebből kiemeljük a legnagyobb katolikus családmozgalom tagjainak állásfoglalását: A 12).

Teológiatörténeti szempontból azzal is érdemes foglalkozni, hogy a zsinat tanítása nem forradalmian új: részben XII. PIUSZ körleveleire, beszédeire (A 16) utal vissza, részben szakteológusok évtizedes, szívós munkája készítette elő, hogy p. o. csak néhány nevet említsünk: BOULARD, CONGAR, CHENU, DANIELOU, DE LUBAC, LEBRET, LECLERCQ, PHILIPPE, THILS stb. a franciák közül; ARNOLD, AUER, BEA, BALTHASAR, GUARDINI, HÄRING, K. RAHNER, PARSCH, JUNGSMANN, SCHMAUS a német nyelvterületről, végül az amerikai C. MURRAY stb. Igen tanulságos, ha például a felsoroltak közül a több sémára kihatással lévő Y. CONGAR domonkos atya néhány átfogóbb jellegű művét olvassuk, amelyeket közvetlenül a zsinat előtt írt, s ma szinte változatlan kiadásban jelenhetnek meg (A 17).

Az említett teológiatörténeti kérdés iránt érdeklődőknek érdemes megtekinteni a zsinatot közvetlenül megelőző idők teológiai irodalmából néhány reprezentatív művet: p. o. két szintézist (A 21-22), két lexikális művet (A 23-24), s a Lexikon für Theologie u. Kirche zsinat előtti köteteit, egy-egy francia és német

tudományos monográfia-sorozat (A 25-26), egy-egy lelki ségi sorozatot (A 27-28), egy kimagasló elmélkedő-könyvet (A 29), egy több nyelven megjelent enciklopédiát (A 30), ebben igen tanulságosak a legújabbkori egyházi (liturgikus, biblikus, apostoli, ökuménikus stb.) mozgalmak történetét tárgyaló kötetek: ezek világosan mutatják, hogy a teológusokon túl mily széles körökben érett meg az evangéliumi szellemű megújulás gondolata, a lelkipásztori gond sugalta világ felé kitérés és lényegre irányulás igénye, a keresztény egységtörekvés, a laikusok hatékonyabb bekapcsolódásának óhaja stb. — a zsinat egész eszmevilága.

Utoljára, de nem utolsósorban megtekintendő a zsinat meghirdetésétől megnyitásáig eltelt időszak előkészületi munkáinak irodalma, elsősorban Caprile hatalmas művének (B 1) első kötete és LAURENTIN gondos feldolgozása (A 31). Ugyancsak elkerülhetetlen a zsinat megnyitásával elválaszthatatlanul összeforrott XXIII. JÁNOS pápáról szóló irodalom megtekintése (A 41—46), bár a történeti távlat híján csak egymást különböző szempontból kiegészítő feljegyzésekről, s nem tudományos értékű munkákról van szó; forrásszerűen értékesebb a pápa lelki naplója (A 47) és nem érdektelen szemlélni képét a közvélemény tükrében (p. o. A 48). A teljesség kedvéért itt utalunk a zsinatot folytató és bezáró VI. PÁL pápa néhány életrajzára (A 49—50).

- 1 *Le Concile et les conciles.* (Collectif) Paris (Cerf) '60, 350 p.
Das Konzil und die Konzile. Ein Beitrag zur Geschichte des Konzilslebens der Kirche. Stuttgart (Schwabenverl.) '62, 403 p.
- 2 DUMEIGE G.: *Histoire des Concils Oecuméniques I—XII.* Paris (Ed. de l'Orante); AUBERT R.: *Vatican I.* Ibid.: '64, 344 p.
DUMEIGE G. — BACHT H.: *Gesch. der Ökumenischen Konzilien I—XII.* Mainz (M. Grünewald); AUBERT R.: *Vaticanum I.* Ibid. '65, 388 p.
- 3 BUTLER, C.: *The Vatican Council I—II,* London, '30.
BUTLER C. — LANG H.: *Das I. Vatikanische Konzil.* 2. Aufl. München (Kösel) '62, 540 p.
- 4 *Qu'attendons-nous du Concile?* Paris—Bruxelles (La Pensée Cath.) '60, 160 p.
- 5 *Un Concile pour notre temps.* Paris (Cerf) '61, 256 p.
- 6 HUBER G.: *Vers le Concile.* Paris (Bonne Presse) '61, 128 p.

- Fragen an das Konzil. Anregungen u. Hoffnungen.* Freiburg (Herder) '61, 172 p. 7
- MEINHOLD P.: *Der evangelische Christ u. das Konzil.* Freiburg (Herder) '61, 140 p. 8
- ROEGELE O.: *Was erwarten wir vom Konzil?* Gedanken eines Laien. Fromm '61, 128 p. 9
- Il Concilio alle soglie dell'Epoca Nuova.* Firenze, '62. Testimonianza n. 48/49, 562—706 p. 10
- Voeux pour le Concile.* Esprit (Paris) '61, n. 12, 673—876 p. 11
- Mariage et Concile.* L'Anneau d'or (Paris) '62, n. spec. 105/6, 171—338 p. 12
- Was erwarten Sie vom Konzil?* Wort u. Wahrheit (Wien) '61, n. 10, 569—718 p. 13
- Attese e Prospettive...* Il Nuovo Osservatore (Firenze) '63, n. 15, 527—574 p. 14
- Looking toward the Council!* Ed. by J. E. CUNNEEN. New York (Herder) '62, 156 p. 15
- Mystici Corporis, Divino Afflante, Mediator Dei etc.;* cf. *Atti e discorsi di Pio XII.;* CATTIN-CONUS; ROHRBASSER etc. 16
- CONGAR Y.: *La Foi et la théologie.* Paris (Desclée) '63, 286 p. 17
- : *Pour une Église servante et pauvre.* Paris (Cerf) '63, 152 p.
- Dt.: Mainz (M. Grünewald) '65, 127 p.
- : *Vaste Monde ma paroisse.* Vérité et dimensions du salut. Paris (Témoignage Chrétienne) '66, 222 p. (Foi Vivante 27.)
- Initiation Théologique I—IV.* Paris (Cerf) '55—57, 433+564+1278+995 p. 21
- Die katholische Glaubenswelt. I—III.* Freiburg (Herder) '60—64, 796+1080+784 p.
- VARILLON FR. SJ.: *Éléments de doctrine chrétienne. I—II.* Paris (Ed. de l'Épi) '61, 380+380 p. (Livre de Vie 64/65—66/67). 22
- : *Begegnung mit Gott I—II.* (Styria) '61—62, 406+423 p.
- Handbuch theologischer Grundbegriffe.* Hg. v. H. FRIES. I—II. München (Kösel) '62—63, 880+966 p. 23
- LEON-DUFOUR X. SJ.: *Vocabulaire de Théol. Biblique.* Paris (Cerf) '64, 600 p. 24
- : *Wörterbuch z. bibl. Botschaft.* Freibg. (Herder) '66, 827 p
- Collection UNAM SANCTAM Paris (Cerf). 25

- 26 **QUAESTIONES DISPUTATAE**, Freiburg (Herder).
- 27 Collection „*Spiritualité*“ Paris (Les Editions Ouvrières).
- 28 „*Geistliche Schriflesung*“ Düsseldorf (Patmos).
- 29 **GROSSOUW W.**: *Das geistliche Leben*. (Ars Sacra) o. J. 896 p.
— : *L'an du Seigneur*. Paris (Apostolat des Éditions) '66.
— : *Riflessioni biblico-liturgiche*. (Ed. Paoline) '66, 1000 p.
- 30 „*Je sais — je crois*“ Encyclopédie... Dir.: DANIEL-ROPS, Paris (A. Fayard). — Ital.: *Enciclopedia cattolica*... (Ed. Paoline). „*Der Christ in der Welt*.“ Eine Enzyklopädie. Hg. v. J. HIRSCHMANN. Aschaffenburg (Pattloch).
- 31 **LAURENTIN R.**: *L'enjeu du Concile*. Paris (Seuil) '62, 205 p.
- 41 **ALGISE L.**: *Giovanni XXIII*. Torino (Marietti) '64, 408 p. —
Franç.: Paris (Lethielleux) '64; Dt.: München (Hueber) '60;
Engl.: London (Darton) '63.
- 42 **ARADI Zs.**: *John XXIII. Pope of the Council*. London (Burns) '61, 234 p. — Dt.: München (Ehrenwirth) '63, 226 p.
- 43 **BALDUCCI E.**: *Papa Giovanni 4*. ed. Firenze (Vallecchi) '65, 331 p.
Esp.: Madrid (Euamerica).
- 44 **IJJAS A.**: *Isten igaz embere. XXIII. János és az Egyház*. Budapest (Ecclesia) '67, 371 p.
- 45 **LAZZARINI A.**: *Giovanni XXIII*. Roma (Herder) '58, 205 p.
Franç.: Mulhouse (Salvator) '63; Dt.: Freiburg (Herder) '58.
- 46 **LERCARO G.**: *Giovanni XXIII. Linee per una ricerca storica*. Roma (Storia e Letteratura) '65, 127 p. — Dt.: Freiburg (Herder) '67, 192 p.
- 47 **GIOVANNI XXIII.**: *Il giornale dell'anima e altri scritti di pietà*. 8. ed. Roma (Storia e Letteratura) '66, 522 p.
- JEAN XXIII.**: *Journal de l'âme*. Paris (Cerf) '64, 603 p.
- JOHANNES XXIII.**: *Geistl. Tagebuch*. Freiburg (Herder) '66, 480 p.
- JOHN XXIII.**: *Journal of a Soul*. London (Chapmann) — New York (McGraw-Hill) '64, 453 p.
- 48 **GRITTI J.**: *Jean XXIII. dans l'opinion publique*. Paris (Centurion) '67, 198 p.
- 49 **HUBER G.**: *Paul VI. Esquisse biographique et psychologique*. Paris (Centurion) '63, 132 p. Ital.: Milano (Ancora). Dt. Paderborn (Bonifacius).
- 50 **LAZZARINI A.**: *Paolo VI. Profilo di Montini*. Roma (Herder) '63, 159 p. Franç.: Mulhouse (Salvator). Dt.: Freiburg (Herder).

B

A ZSINAT LEFOLYÁSA:
RÉSZLETES FELJEGYZÉSEK, NAPLÓJEGYZETEK

A zsinat lefolyásának legrészletesebb és tudományos igényű tudósítását CAPRILE (B 1) adja (a többkötetes mű kiadása még folyamatban van). Igen értékes képet nyújt a zsinati határozatok előkészítésében oly nagy szerepet játszó teológus-szakértő, CONGAR atya naplója (B 2). Részletesség s behatóbb elemzés jellemzi a teológus és publicista (a *Figaro* munkatársa), LAURENTIN ötkötetes művét (B 5), amely mint a zsinat mérlege egy kötetbe tömörítve is megjelent (E 5), erre még visszatérünk. Különösen nagy érdeklődésre tarthat számot a legrégebb francia katolikus napilap, a *La Croix* pap-szerkesztőjének, WENGER atyának részletesebb beszámolója, amely jórészen laptudósításait tartalmazza (B 9). Ismét más szempontból tarthat számot érdeklődésünkre az egyik legkiemelkedőbb francia katolikus laikus-újságíró, FESQUET vaskos műve, aki mint a *Le Monde* kiküldött munkatársa vett részt a zsinaton; e mű most egymás után jelenik meg a világnyelveken (B 3). Mellette említjük a kiváló olasz újságíró, LA VALLE háromkötetes művét, aki az *Avvenire d'Italia* szerkesztője s egyben zsinati tudósítója volt (beszámolója a 2. ülésszakkal kezdődik, B 6). Ökuménikus szempontból nem érdektelen LACKMANN evangélikus lelkes részletes naplója és kritikája, bár egyházának általános felfogását nem tükrözi a beszámolója (B 4). Az amerikai szellemet a RYNNE X. név alatt megjelent kollektív mű képviseli (B 8). Széles tömegek előtt rokonszenves riport GALLI atyának, a svájci *Orientierung* szerkesztőjének és zsinati tudósítójának, valamint MOOSBRUGGER fotóriporternek együttes képes beszámolója. Ez először minden ülészak végén jelent meg gazdag kép- és idézetanyaggal (B 11). Utóbb azután egy kötetbe tömörítve is megjelent e mű: tanulmányozása élményszámba megy (B 12). Mint összefoglaló, tömör beszámolót ki kell emelnünk az *Orbis Catholicus* szerkesztője, SEEBER művét (B 7). Szerzetesi nézőszögből CALMELS premontrai generális egészíti ki a zsinatról alkotott képet (B 10).

Végül megemlítendő, hogy rövidesen megjelenik ROUQUETTE jezsuita atyának az *Études* hasábjain megjelent értékes beszámolóinak gyűjteménye (1959—1966), amely szellemi összefüggések és távlatok meglátásához segít (B 13).

- 1 CAPRILE G.: *Il Concilio Vaticano II. Chronache del Conc. Vatic. II. I—V.* Roma (La Civiltà Cattolica) '65-.
I/1. 1959—60: '66, 437 p. I/2. 1961—62: '67, 771 p. II. 1962—63: prep. III. 1963—64: '66, 674 p. IV. 1964—65: '65, 583 p. V. 1965: prep.
- 2 CONGAR Y.: *Vatican II. Le Concile au jour le jour.* Paris (Cerf) I—IV. I. 1. S: '63, 143 p. II. 2. S: '64, 220 p. III. 3. S: '65, 179 p. IV. 4. S: '66, 272 p.
Ital.: Torino (Borla). Engl.: London (Chapman). Esp.: Barcelona (Estela).
- 3 FESQUET H.: *Le Journal du Concile.* Le Jus par Forcalquier (Morel) '66, 1155 p. — Engl.: New York (Random). Esp.: Barcelona (Nova Terra). Ital.: Milano (Mursia).
- 4 LACKMANN M.: *Mit evangelischen Augen.* Beobachtungen eines Lutheraners auf dem II. Vatik. Konzil. Graz (Styria) I—V. I. 1. S: '63, 404 p. II. 2. S, 1. Teil: '64, 362 p. III. 2. S, 2. Teil: '64, 327 p. IV. 3. S: '65, 493 p. V. 4. S: '66, 437 p.
- 5 LAURENTIN R.: *L'enjeu du Concile.* Paris (Seuil) '62, 205 p.
— : *L'enjeu du Concile. Bilan de la 1. S.* Ibid., '63, 156 p.
— : *L'enjeu du Concile. Bilan de la 2. S.* Ibid., '64, 318 p.
— : *L'enjeu du Concile. Bilan de la 3. S.* Ibid., '65, 415 p.
— : *Bilan du Concile. Histoire — Textes — Commentaires,* avec une chronique de la 4. S. Ibid., '66, 449 p. (cf. E 5).
- 6 LA VALLE R.: *Coraggio del Concilio.* (2. S) Brescia (Morcelliana) '64, 564 p.
— : *Fedeltà del Concilio.* (3. S) Ibid., '65, 750 p.
— : *Il Concilio nelle nostri mani.* (4. S) Ibid., '66, 745 p.
- 7 SEEBER D. A.: *Das Zweite Vaticanum.* Konzil des Übergangs. Freiburg (Herder) '66, 413 p. (H. B. 260—61).
- 8 RYNNE X.: *Letters from Vatican City. Vatican Council II. I—IV.* I.: 1. S London (Faber) '63, 289 p. II.: 2. S Ibid. '64, 390 p. III.: 3. S New York (Farrar) '65, 399 p. IV. 4. S Ib. '66, 368 p.

- WENGER A.: *Vatican II. I—IV. Paris (Centurion). I.: 1. S '63, 347 p. II.: 2. S '64, 342 p. III.: 3. S. '65, 496 p. IV.: 4. S '66, 514.* 9
- Mgr. CALMELS N.: *La vie du Concile. R. Morel, '66, 268 p.* 10
- GALLI M. — MOOSBRUGGER B.: *Das Konzil. Chronik der 1. S. Ein Bild- und Textbericht. Mainz (Grünwald) '63, 144 p. II.: 2. S '64, 168 p. III.: 3. S '65, 145 p. IV.: 4. S. '66, 120 p.* 11
- GALLI M. — MOOSBRUGGER B.: *Das Konzil und seine Folgen. Luzern u. Frankfurt/M. (Bucher) '66, 300 p. (ca. 120 Fotos). Franç.: Ed. Rencontre, Paris-Lausanne. Ital.: Ed. Licinio Cappelli, Bologna. Engl.: McGraw-Hill, New York.* 12
- ROUQUETTE R. SJ: *La fin d'une chrétienté. Chroniques. Paris, Cerf (Unam Sanctam): prep.* 13

C

SZÖVEGKIADÁSOK

E csoportban azon szövegkiadásoknak a könyvészeti adatait találjuk, amelyeknél a hangsúly a *szövegen* van. Szövegen itt *szűkebb* értelemben a zsinati *határozatokat* (konstitúciók, dekrétumok, nyilatkozatok) értjük; *tágabb* értelemben még ide tartoznak a zsinat bezárásakor elhangzott *üzenetek*, *XXIII. János és VI. Pál* pápának a zsinattal kapcsolatban elhangzott *beszédei*, és a zsinat után kihirdetett *végrehajtási utasítások* is. Ha nincs más feltüntetve, alább csak határozatokról van szó.

Az itt felsorolt szövegkiadványokban többnyire nem találunk kommentárt, vagy csak rövidet; ez kiderül kísérőszövegünkből, illetve az alcímekből. Azokat a kiadványokat, amelyeknél a hangsúly a részletes kommentáron van, bár teljes szöveget is hoznak, a következő részben (D) ismertetjük.

C

Hivatalos szövegkiadás

- Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II. Constitutiones, Decreta, Declarationes. Cura... Secr. Gener. Conc. Oec. Vat. II. Città del Vaticano, '66, XXIV+1292 p.* 1
- SACROSANCTUM OECUMENICUM CONCILIIUM VATICANUM II. I—II. Constitutiones Decreta Declarationes. Vaticanum Typographium '67. 4°. XXVII+VIII+1156 p. in 2 vol.* 2

Kétnyelvű kiadások

- 11 *Concile Oecuménique Vatican II. Constitutions, Décrets, Déclarations, Messages. Textes français et latin... Paris (Centurion) '67, 1012 p.*
- 12 *Documenti. Il Concilio Vaticano II. Documenti conciliari, ... post-conciliari... Testo latino e italiano... Indici... A cura del Centro Dehoniano. Bologna (Ed. Dehoniane) '66, (ed. 2.) 1383+366 p.*
- 13 *Vaticano II. Documentos conc. completos. Texto latino official... Madrid (Razón y Fe — Apostolado de la Prensa) '67, 1540 p.*
- 21 *Dokumente des Zweiten Vatikanischen Konzils. Mit dem authentischen lat. Text der AAS und der dt. Übersetzung i. A. der deutschen Bischöfe ... I—XIV. Münster/W. (Aschendorf). I. DH (J. B. METZ — E. W. BÖCKENFÖRDE) prep. — II. Nae (Kard. KÖNIG) '67, 25 p. — III. UR—OrE (Kard. JAEGER — W. BECKER — E. STAKEMEIER) '67, 88 p. — IV. SC († S. K. LANDERSDORFER — A. JUNGMANN — J. WAGNER) '66, 100 p. — DV (M. SCHMAUS) '67, 61 p. — VI. LG (J. RATZINGER) '66, 184 p. 8. Aufl. — VII. ChD († J. GARGITTER) '67, 125 p. — VIII. PO († J. HÖFFNER) '67, 91 p. — IX. PC (F. WULF SJ) '67, 77 p. — X. AG (J. GLAZIK) '67, 148 p. — XI. GS (W. WEBER) '67, 223 p. — XII. AA (F. KLOSTERMANN) '67, 77 p. — XIII. OT (A. ANTWELLER) '67, 69 p. — XIV. GE († J. HÖFFNER) '67, 43 p.*

Egynyelvű kiadások

- 31 RAHNER K. — VORGRIMLER H.: *Kleines Konzilskompendium. Alle Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen... Allg. Einleitung, 16 spezielle Einführungen... Sachregister. 3. ergänzte Aufl. Freiburg (Herder) '67, 763 p. (H. B. 273—5).
Auch Sonderausgabe mit breitem Schreibrand.*
- 32 *Les Actes du Concil Vatican II. Textes intégraux... 2. éd. revue, corrigée et augmentée. Paris (Cerf) '66, 831 p.*
- 33 *The Documents of Vatican II. Ed. by W. M. ABBOTT and J. GALLAGHER. (With Notes and Comments...). London (Chapman) and New York (Guild P.) '66, 794 p.*
- 34 *Vaticano II. Enciclopedia conciliar. Historia, doctrina, documentos. Barcelona (Regina) '67, 1470 p.*

Kétnyelvű kiadások

1. Az *egykötetes kétnyelvű* kiadványok között kiemelendő a francia-latin Centurion kiadvány (C 11) kezelhetősége, olvashatósága és igen részletes tárgymutatója miatt; az olasz-latin kiadványok közül a bolognai Ed. Dehoniane kiadását emeljük ki (C 12), amely az összes, tágabb értelemben vett zsinati szövegeket is hozza, a spanyol-latin szövegek közül pedig a Razon y Fe (Madrid) kiadványát (C 13). Megemlíthető még olasz vonatkozásban két kiadvány: CERIANI szerk. (Massimo, Milano) és IANNARONE szerk. (Ed. Dominicane, Napoli), spanyolul pedig a madridi B. A. C. sorozat 252. köteté.

2. A *többkötetes kétnyelvű* kiadványok közül német nyelvterületről kiemelendő Aschendorf (Münster, Westf.) 15 füzetes sorozata, zsinati atyák és szakértők gondozásában és kommentárjaival (C 21), s megemlítjük még a Paulinus-Verlag (Trier) kiadványsorozatát is. (Kétnyelvű szöveget közölnek még a részletesebb kommentár-kiadások is, mint pl. a német LThK, a francia Unam Sanctam és az olasz ElleDiCi stb., ezekről a következő részben /D/ lesz szó.)

Egynyelvű kiadványok

1. Az *egykötetes modernnyelvű* kiadványok közül — kezelhetősége s kitűnő bevezetései miatt — RAHNER-VORGRIMLER kompendiumát (C 31) kell kiemelnünk; ennek szélesmargójú különkiadása is van; francia nyelvterületről pedig a párizsi *Cerf* kiadványát (C 32), amely szintén csak a határozatokat hozza, mint az előző, de kommentárok nélkül. Angol nyelvterületről az ABBOTT-GALLAGHER által szerkesztett, s ökümenikus szempontból érdekes, mert katolikus, protestáns és ortodox teológusok kommentáraival ellátott kiadványt (C 33) emeljük ki, spanyol nyelvterületről pedig egy barcelonai — a zsinat történetét is feldolgozó — enciklopédiát (C 34). Megemlíthető még a német nyelvterületről a Fromms-Taschenbücher (Osnabrück) 44. kötete, angol nyelvterületről pedig a G. BAUM szerkesztette kötet (Westminster, Newman).

- 41 *Concile Oecumenique Vatican II. Documents conciliaires. I—VI.* Paris (Centurion) '65—66.
 I. LG (Mgr. GARONNE) — UR (P. CONGAR) — OrE (Mgr. DUMONT) 256 p.
 II. PC (LE BOURGEOIS) — ChD (Mgr. VEUILLOT) — OT (Mgr. GUYOT) — GE (E. VANDERMEERSCH) — NAe (Card. KÖNIG) 230 p.
 III. GS (Mgr. VILNET etc.) — AA (R. REMOND) — DH (Card. KÖNIG) — IM (E. GABEL) 428 p.
 IV. DV (Mgr. WEBER) — AG (LE GOULLOU) — OP (Mgr. MARTY) 258 p.
 V. SC (Mgr. JENNY) 252 p. /372 p.
 VI. JEAN XXIII. / PAUL VI: Discours... Messages au monde.
- 42 *Zweites Vatikanisches Oek. Konzil. Konzilsdokumente. Sämtliche Konstitutionen, Dekrete u. Erklärungen... in 9 Einzelheften. I—IX. Luzern/München (Rex-Verlag) '66.*
- 43 *Vatican II. Conciliar texts and commentaries under the general editorship of FR. A. FLANNERY OP.* Dublin (Scepter Books — Doctrine and Life) '65.
- 46 *II. Vatikáni Egyetemes Zsinat. A Magyar Katolikus Püspöki Kar megbízásából kiadja a Szent István Társulat, Budapest.*
 1: SC '64, 94 p. 2: LG '66, 71 p. 3: DH '66, 24 p. 4: AA '66, 54 p. 5: NAe '67, 13 p. 6: UR '67, 39 p. 7: — prep.
- 47 *Papi szolgálat és élet.* Klagenfurt (Carinthia-Verlag) '67, 39 p.
- 48 *Az Egyház a mai világban.* Róma (Zsinati Bizottság) '67, 151 p.
- Szemelvények*
- 51 *Il Vaticano II nella parola di Giovanni e Paolo 1959—1965.* A cura di M. GOZZINI. Firenze (Vallecchi) '67, 273 p.
- 52 *Konzilsreden.* Hg. v. Y. CONGAR — H. KÜNG — D. O'HANLON. Einsiedeln (Benziger) '64, 218 p. Franç.: Paris (Cerf). Esp.: Madrid (Christiandad). Engl.: Glen Rock, N. J. (Paulist P.).
- 53 *L'Église Grecque Melkite au Concile.* Discours et Notes du Patriarche MAXIMOS IV. Dar Al-Kalima, Beyrouth, '67. 533 p.
- 54 *Les prêtres dans la pensée de Vatican II.* Textes conciliaires, introductions. commentaires. Ed. par la Commission épiscopale du clergé et des séminaires. VOCATION n. 233, Paris '66, 256 p.

2. A *többkötetes modernnyelvű* kiadványok közül kiemelendő a párizsi Centurion kiadásában zsinati atyák és szakteológusok kitűnő, rövid kommentáiraival ellátott hatkötetes kiadás (C 41), amelynek hatodik kötete az összes tágabb értelemben vett szövegeket is tartalmazza. Német vonatkozásban megemlítendő az igen kezelhető, külön mutató-kötettel ellátott kilenc-kötetes Rex-sorozat (kommentárok nélkül, C 42), s megemlíthető a Paulus-Verlag (Recklinghausen) időrendben elsőként megjelent négykötetes kiadványa. Angol nyelvterületről egyelőre egy sorozat ismeretes FLANNERY szerkesztésében (C 43).

Magyar nyelven egyetlen teljes kiadványsorozatot jegyezhetünk csak fel, amely a Szent István Társulat (Budapest) kiadásában folyamatosan jelenik meg (C 46); külföldön eddig még két önálló kiadvány látott napvilágot: a papságról szóló dekrétum (C 47) és az egyházzól a mai világban szóló konstitúció (C 48).

Szemelvények

Ehelyütt néhány rendszeres szemelvény-gyűjteményre mutatunk rá: elsőként említjük XXIII. JÁNOS és VI. PÁL pápa beszédeinek gyűjteményét (C 51). Kiadták, kissé egyoldalú válogatásban a 2. ülésszak nevesebb (többségi) beszédeit (C 52). Érdekességként említjük IV. MAXIMOS melkita pátriárka beszédeinek gyűjteményét, aki fáradhatatlanul képviselte a zsinaton a keleti egyházak evangéliumibb szemléletét a nyugatiak jogi szellemű etikájával, gondolkodásával szemben (C 53). A papság számára különösen értékes a francia püspöki kar szakbizottsága által összeállított remek szöveggyűjtemény, amely valamennyi határozatnak a papságot illető anyagát közli (C 54) és ezt kitűnő kommentárokkal kíséri (vö. D 15, PO.) Eddig olasz fordításban is megjelent s előreláthatólag minden világnyelven megjelenik e papi rekollekcióknál különösen használható munka. Végül érdekes kísérletként említjük a középiskolai ifjúságnak szánt szemelvényes kiadást, a laikusokat érdeklő anyaggal (C 55).

Folytatás az 56. oldalról.

Die Botschaft des Konzils. Eine Sammlung von Texten des Zweiten Vatikanischen Konzils. Ausgewählt von B. KRESING. Paderborn (F. Schöningh) '66, 100 p.

Rendszerezések

Kétségtől a szemelvényes kiadások koronája, s minden tudományos munkához nélkülözhetetlen segédkönyv J. DERETZ — A. NOCENT bencés atyáknak abc-rendbe szedett szinopszisa (tárgyszerinti csoportosítása), amely betűrendben hozza az egy-egy tárgyra vonatkozó valamennyi zsinati szöveget, a lapszálon jelezve lelhelyét (C 61).

Rendszerezés és áttekintés szempontjából — ha nincs részletes tárgymutatóval ellátott gyűjteményünk, hanem csak egyes határozataink — jó szolgálatot tehet a Rex-kiadónál megjelent, valamennyi kiadványhoz alkalmazható ügyes mutató (C 62).

Végül érdekes kísérletként említjük SALVESTRINI zsinati katekizmusát, amely kérdés-feleletekben dolgozza fel a zsinati határozatok anyagát (C 63).

- 61 DERETZ J. — NOCENT A.: *Synopse des textes conciliaires*. Paris (Ed. Universitaires) '66, 1413 p.
Ital.: Brescia (Morcelliana), Dt., prep.: Graz (Styria).
- 62 SPIECKER R. — BRACHTHÄUSER M. — BIRNER W.: *Register zu den Konzilsdokumenten und Übersichtsschemata*. Verwendbar für alle Ausgaben. Luzern/München (Rex V.) '66, 191 p.
- 63 SALVESTRINI F.: *Catechismo dei documenti del Concilio Vaticano II*. Il testo integrale dei documenti conciliari raccolto in 2241 domande e risposte. Milano (Massimo) '66, 917 p.

D

RÉSZLETES KOMMENTÁROK

Ebben a fejezetben a zsinati okmányok részletes¹ kommentárjait, illetve a tárgyukat feldolgozó tanulmányokat találjuk, az okmányok időrendi sorrendjében (62—68. old).

Megkülönböztetünk sorozatokban vagy önállóan megjelent kommentárokat. Ezeket a megfelelő határozatoknál együtt soroljuk fel, jelezve röviden a sorozatok címét is.

¹ A rövid kommentárokat lásd az előző (C) részben a szövegkiadásoknál: C 31 (német), C 41 (francia), C 33 (angol); valamivel részletesebb kommentárok találhatóak a C 21 alatt jelzett német sorozatban is, ahol a hangsúly általában a szövegkiadáson van.

A felsorolandó kommentárok nem okvetlenül közlik az illető zsinati okmányok szövegét is. Ezért ajánlatos valamelyik teljes szövegkiadás használata (lásd C 1, 2, 11, 12, 13). Az alább (1—7 sz. alatt) kiemelt sorozatok tartalmazzák az okmányok szövegét is.

A részletes kommentárok közös jellemzője általában, hogy tárgyalják a zsinati okmány létrejöttének történetét, magának a szövegnek fejlődéstörténetét, a tárgy addigi állását és irodalmát. Zömében a szöveg elemző magyarázatával foglalkoznak. A leg-részletesebbek, mint pl. az *Unam Sanctam*, vagy a BARAUNA szerkesztésében megjelent kötetek egész fejezeteket szentelnek a határozatok egy-egy témakörének, zsinati szakértők tollából.

A sorozatok közül elsősorban négy, illetve fordításait tekintve végeredményben hét emelendő ki. Ezek — a használt, rövidített utalás előrebocsájtásával — a következők:

Unam Sanctam, Cerf:

Vatican II. Textes et commentaires des décrets conciliaires sous la direction du P. YVES CONGAR. Collection „Unam Sanctam“. Les Éditions du Cerf, Paris '66—68.

LThK-VK, Herder:

Das Zweite Vatikanische Konzil. Dokumente und Kommentare... Schriftleitung: H. VORGRIMLER. Freiburg—Basel—Wien (Herder) *Bd. I.*: '66, 392 p. *Bd. II.*: '67, 748 p. *Bd. III.*: prep. (Ergänzungsbände von dem Lexikon für Theologie und Kirche.) *Commentary, Herder N.Y.:*

Commentary on the Documents of Vatican II. Ed by H. VORGRIMLER. New York (Herder and Herder). I. '67, 346 p.

Magistero Conciliare, ElleDiCi:

Collana Magistero Conciliare I—XV. Commento a tutti i documenti conciliari a cura di A. FAVALE. Editrice ElleDiCi, Torino. '66—68.

Vivre le Concile, Mame:

Vivre le Concile. Collection publiée en collaboration avec l'A.C.I. Textes conciliaires, notes et commentaires par une équipe de laïcs et de prêtres. Maison Mame. '66—.

Vivere il Concilio, Queriniana:

Vivere il Concilio. Testi conciliari e commenti a cura di un gruppo di sacerdoti e laici. Queriniana, Brescia. '66—.

1

2

3

4

5

6

7 *Vivir el Concilio, Mensajero:*

Vivir el Concilio. Texto... notas y comentarios por un equipo de laicos y sacerdotes. Mensajero, Bilbao. '66—

1. Tudományos apparátus, megbízhatóság és részletesség tekintetében az „Unam Sanctam” kötetét illeti mindenképpen az elsőség. E sorozat rövid időn belül elkészül, csak a két legyengébb zsinati dokumentum (IM, GE) marad ki belőle. A legkiválóbb francia és nemzetközi szakértők bevonásával szerkesztett sorozat legfőbb irányítója P. YVES CONGAR OP. E sorozat kötetét mindig első helyen soroljuk fel.

2. A második helyen soroljuk fel a Lexikon für Theologie u. Kirche kiegészítő kötetét, amely H. VORGRIMLER szerkesztésében kiváló zsinati szakértők közreműködésével készült; eddig két kötet jelent meg, a harmadik, a hiányzó három kommentárral előkészületben. A legkiválóbb német kommentár!

3. E kommentár angol kiadását 3. szám alatt hozzuk; eddig az első kötet jelent meg, a második 1968-ban várható.

4. E szám alatt szerepel mindig felsorolásunkban az olasz kommentárok közül tudományos szempontból legjobb sorozat, a szalézi atyák gondozásában, A. FAVALE irányítása alatt.

5. Gyakorlati lelkipásztorok és az egyházban tevékeny laikusok számára elsősorban ajánlható a francia „Vivre le Concile” sorozat; eddig megjelent, illetve készülő kötetét mindig az 5 sz. alatt soroljuk fel. E kötetek bevezetőit zsinati szakértők írták, a jegyzeteket és kommentárokat papok és laikusok együttes munkaközösségei készítették. A francia szellemre jellemzően a kötetek végén mintegy 15—20 oldal terjedelemben egyéni és közösségi megfontolásra készített kérdések szerepelnek, hogy mélyebben behatoljunk a zsinati tanítás eszmevilágába, s önálló ítéletet alkothassunk. E köteteket, — jó könyvészetet is hoznak — nem lehet eléggé ajánlani.

6. Az előbbi sorozat olasz megfelelőjének címe: „Vivere il Concilio”. Köteteit 6 szám alatt hozzuk.

7. Ugyane sorozat spanyolul is megindult „Vivir el Concilio” címen; eddig két kötet jelent meg.

Az egyes zsinati okmányoknál az élen a most kiemelt sorozatok kötetét hozzuk, utánuk a többi kommentárokat; az esetleges népszerűsítő munkák a felsorolás végén szerepelnek.

Helyszűke miatt, és gyakorlati elgondolásból — hiszen a hozzáértők a szerzők szerint is eligazodnak — mellőzzük a kísérő jegyzeteket. Helyette, általánosságban, még a következőket bocsátjuk előre:

Gyakorlati érdeklődésűek, s rövid lélegzetű írásokat keresők számára e népszerű, még igen hiányos, sorozatok köteteit ajánljuk:

W. SANDFUCHS szerkesztésében, kitűnő német szakértők rövid, de igényes tanulmányaival megjelent három kötet a würzburgi Arena zsebkönyvei között;

a mainzi Matthias-Grünwald kiadó is megindított egy sorozatot „*Was sagt das Konzil...?*” című kötetekkel;

a „*Le Concile dans la Vie*” francia sorozat Salvator és Casterman közös kiadásában eddig pár igen jó kötetet hozott RERNARD bíboros szerkesztésében;

ugyancsak értékes kötetei jelentek meg eddig a „*La voix de l'Église*” sorozatnak (Lyon, Ed. La Bonté);

végül jónak ígérkezik a Cittadella (Assisi) kiadásában megindult „*Sulle Vie del Concilio*” sorozat is.

Végül újból utalunk a sorozatokról általában mondottakra, továbbá a szövegkiadásoknál jelzett rövid kommentárookra (vö. 58. old. jegyz.) A gyakorlati, s nem tudományos szempontból érdeklődők számára pedig néhány közérdekű zsinati okmány kommentáraihoz még az alábbi javallatokat fűzzük:

1. *Liturgia* (SC): 1 sz.; Lengeling; 5-6. sz.; Schmidt. (NB. Az Unam Sanctam kötet nem kommentár.)
3. *Egyház* (LG): 5 illetve 6 sz.; Sandfuchs és Barauna művének fontosabb fejezetei.
5. *Ökuménizmus* (UR): 5-7 sz.; Jaeger bíboros műve.
11. *Kinyilatkoztatás* (DV): Semmelroth — Zerwick; Sandfuchs.
12. *Világiak apostolsága* (AA): 5-7 sz.; Hengsbach, Rollet.
13. *Vallásszabadság* (DH): 5-6 sz.; Murray; Türk.
15. *Papi szolgálat és élet* (PO): 5-6 sz.; Les prêtres... (!)
16. *Az Egyház a mai világban* (GS): 5-6 sz.; Rahner-Riedmaten etc. (13 elvi jelentőségű tanulmány); Barauna művének fontosabb fejezetei; szélesebb közönségnek Sandfuchs; népszerűsítő ismertetésre a kitűnő pedagógiájú Fêtes et Saisons.

1. SACROSANCTUM CONCILIUM (SC)

A szent liturgia (Konst.)

- 1 SC. *Commentaire complet*. La Maison-Dieu n. 77 (cf. n. 79; cf. 80, 90). Paris (Cerf) '64, 224 p.
 CONGAR Y. — JOSSUA J. P.: *La Liturgie après Vatican II*. Unam Sanctam n. 66, Cerf '67, 424 p.
- 2 JUNGMANN J. A.: SC... LThK-VK, Herder I. 9—109 p.
- 3 —: Idem, *Commentary*, Herder N. Y., I.
- 4 CAPRILE G. etc.: SC... *Magistero Conciliare*, ElleDiCi: prep. *La Liturgie*. Vivre le Concile, Mâme, '66, 192 p.
- 6 *La liturgia*. Vivere il Concilio, Queriniana, prep.
 SCHMIDT H.: SC... Freiburg (Herder) '64, 268 p. (H. B. 218).
 Franç.: Bruxelles (Lumen Vitae). Ital.: Roma (Herder). Esp.: Barcelona (Herder).
- LENGELING E. J.: SC... Münster (Regensberg) '64, 96 + 286 p.
 (Lebendiger Gottesdienst 5—6; cf. No. 7, 9, 11, 12.)
- CHRICHTON J. D.: SC... London (Chapman) '66, 246 p.
- MIHÁLYI G.: *Liturgia és hitélet*. Bruxelles (Magyar Ház) '66, 95 p.

2. INTER MIRIFICA (IM)

A tájékoztatási eszközök (Dekr.)

- 2 SCHMIDTHÜS K.: IM... LThK-VK. I. 111.—135. p.
- 3 —: Idem, *Commentary*, Herder N. Y., I.
- 4 BARAGLI E. etc.: IM... *Magistero Conciliare*, ElleDiCi: prep.

3. LUMEN GENTIUM (LG)

Az Egyház (Konst.)

- 1 BARAUNA G. — CONGAR Y.: *L'Église de Vatican II*. Paris (Cerf) I—III. I.: Texte... '66, 168 p. (Unam Sanctam 51/a); II.: *Commentaires* 1. Ibid. '66, 704 p. (U. S. 51/b); III.: *Commentaires* 2. Ibid. '66, 740 p. (U. S. 51/c).
- BARAUNA G.: *La Chiesa del Vaticano II...* Firenze (Vallecchi) '65, 1346 p. Esp.: Barcelona (Ed. Castell).
- : *De Ecclesia... I—II*. Hg. SEMMELROTH O. — GERHARTZ J. — VORGRIMLER, H. Freiburg (Herder) '66, 629+604 p.

- PHILIPS G. etc.: *LG... LThK-VK I.* 137.—359. p. 2
 —: Idem, *Commentary*, Herder N. Y., I. 3
 FAVALE A. etc.: *LG... Magistero Conc. 1.* ElleDiCi '67, 1088 p. 4
L'Église. Vivre le Concile, Mâme '66, 301 p. 5
La Chiesa... Vivere il Concilio, Queriniana, '66, 296 p. 6
 PHILIPS G.: *L'Église et son mystère... I—II.* Paris (Desclée)
 Tom. I: '66, 395 p. — Tom. II: prep.
 SANDFUCHS W. (Hg.): *Das neue Volk Gottes... mit Beiträgen*
 v. H. FRIES — K. RAHNER — O. SEMMELROTH — J. Kard.
 DÖPFNER. Würzburg (Arena) '66, 128 p. (Arena TB 114).
 KREIDER TH.: *Was sagt das K. über die Kirche?* Mainz (M.-Grü-
 newald) '66, 142 p.

4. ORIENTALIU M ECCLESIA RUM (OrE)
A keleti katolikus egyházak (Dekr.)

- Mgr. EDELBY N.: *Les Églises orientales... Un. Sanctam*, Cerf. prep. 1
 HOECK J. M. OSB: *OrE... LThK—VK I.* 361.—392. p. 2
 —: Idem, *Commentary*, Herder N. Y., I. 3
 I. ORTIZ DE URBINA: *OrE... M. Conc. 12*, ElleDiCi, '67, 560 p. 4
 ESPOSITO R. F.: *OrE... Roma* (Ed. Paoline) '65, 375 p.

5. UNITATIS REDINTEGRATIO (UR)
Az ökumenizmus (Dekr.)

- DOM E. LANNE: *L'Oecuménisme. Unam Sanctam*, Cerf: prep. 1
 BECKER W. — FEINER J.: *UR... LThK—VK II.* 9—126 p. 2
 —: Idem, *Commentary*, Herder N. Y., II. (prep.) 3
 JAVIERRE A. M.: *UR... Magistero Conciliare 2*, ElleDiCi, '65, 4
L'Oecumenisme. Vivre le Concile, Mâme, '65, 192 p. 5
L'Ecumenismo. Vivere il Concilio, Queriniana, '66, 204 p. 6
El ecumenismo. Vivir el Concilio, Mensajero, '66, 238 p. 7
 BEA, CARD. A.: *Il decreto de Oecumenismo. Roma* (Città Nuova)
 '65, 86 p. Dt.: Meitingen (Kyrios)
 JAEGER, Card. L.: *Das Kd. „Über den Ökumenismus“.* Pader-
 born (Bonifacius) '65, 173 p.
 —: *Le décret... sur l'oecum.* Paris (Castermann) '65, 196 p.
 Ital.: Brescia (Morcelliana). Engl.: London (Chapman).
 LEEMING B.: *The Vatican Council and Christian Unity... Lon-*
 don (Darton) '66, 333 p.

THILS G.: *UR... Commentaire doctrinal*. Bruges (Desclée de Brouwer) '66, 206 p.

ABT. L. KLEIN: *Die Einheit hat schon begonnen*. Kommentar... für Laien. Meitingen (Kyrios) '67, 152 p.

6. CHRISTUS DOMINUS (ChD)

A püspökök lelkipásztori feladatai (Dekr.)

- 1 *La Charge pastorale des Évêques*. Unam Sanctam, Cerf. prep.
 - 2 MÖRSDORF K.: *Ch D ...* LThK—VK, Herder II. 127—247 p.
 - 3 —: Idem, *Commentary*, Herder N. Y., II. (prep.)
 - 4 MONS. CARLI L.: *ChD ...* M. Conciliare 12, ElleDiCi '67, 560 p.
- Mgr. A. C. RENARD: *Évêques et prêtres. Un seul sacerdoce...* Lyon (Ed. La Bonté) '66, 206 p. (Coll. La voix de l'Église, 8.)

7. PERFECTAE CARITATIS (PC)

A szerzetesi élet korszerű megújítása (Dekr.)

- 1 TILLARD J. M. — CONGAR Y.: *PC ...* U. S. 62, Cerf, '67, 596 p.
 - 2 WULF FR. SJ: *PC ...* LThK—VK, Herder II. 249—307 p.
 - 3 —: Idem, *Commentary*, Herder N. Y., II. (prep.)
 - 4 FOGLIASSO E.: *PC ...* Magistero Conciliare 8. ElleDiCi '66, 624 p.
- GALOT J.: *Renouveau de la vie consacrée*. Gembloux (Duculot) — Paris (Lethielleux) '66, 179 p. — cf. GALOT J.: *Les religieux dans l'Église selon la Const. LG et le Décr. ChD*. Ibid. '66, 155 p. Esp.: Bilbao (Mensajero).
- Mgr. A. C. RENARD: *Le renouveau adapté de la vie religieuse*. Mulhouse (Salvator) '66, 68 p. (Le Concile dans la vie 1.) cf. Collection „Problèmes de vie religieuse“ Paris, Cerf.

8. OPTATAM TOTIUS (OT)

A papnevelés (Dekr.)

- 1 *Les prêtres (Formation...)*. Unam Sanctam, Cerf. prep.
 - 2 NEUNER J. SJ: *OT ...* LThK—VK, Herder II. 309—355 p.
 - 3 —: Idem, *Commentary*, Herder N. Y., II. (prep.)
 - 4 BALDANZA G. etc.: *OT ...* M. Conciliare 9. ElleDiCi, '67, 640 p.
- STAKEMEIER E.: *Das Konzilsdekret OT ...* Paderborn (Bonifacius) '66, 166 p.

9. GRAVISSIMUM EDUCATIONIS (GE)

A keresztény nevelés (Nyil.)

POHLSCHNEIDER J. etc.: GE... LThK—VK, Herder II. 357— 2

—: Idem, Commentary, Herder N. Y., II. (prep.) 3

SINISTRERO V.: GE... Magistero Conciliare 6. ElleDiCi: prep. 4

Mgr. P. GOUYON: *Déclaration sur l'éducation chrétienne*. Mulhouse (Salvator) '66, 104 p. (Le Concile dans la vie 2.)

10. NOSTRA AETATE (NAe)

*Az egyháznak a nemkeresztény vallásokhoz való viszonya (Nyil.)*HENRY A. M.: *Les relations... avec les religions non chrétiennes*. Unam Sanctam 61, Cerf, '66, 328 p. 1

OESTERREICHER J. M. etc.: NAe... LThk—VK, Herder II. 406—495 p. 2

—: Idem, Commentary, Herder N. Y., II. (prep.) '67, 328 p. 3

ANAWATI G. C. etc.: NAe... Magistero Conciliare 15. ElleDiCi 4

Card. A. BEA: *La Chiesa e il popolo ebraico*. Brescia (Morcelliana) '66, 166 p. Dt.: Freiburg (Herder). Engl.: London (Chapman). Franç.: Paris (Cerf).MASSON J. etc.: *L'Église et les missions. Réflexions et comment. sur NAe...* Roma (Univ. Gregoriana) '66, 140 p. (Stud. Missionalia 15.) '67, 128 p.LAURENTIN R.: *L'Église et les Juifs a Vatican II*. Casterman,LICHTENBERG J.-P. OP: *L'Église et les religions non-chrétiennes*.

Mulhouse (Salvator) '67, 112 p. (Le Concile dans la vie).

TÜRK H. J.: *Was sagt das Konzil über nichtchristliche Religionen, Mission, Toleranz?* Mainz (M.-Grünwald) '67, 122 p.

11. DEI VERBUM (DV)

*Az isteni kinyilatkoztatás (Konst.)**La Révélation Divine*. Collectif. Unam Sanctam, Cerf.: prep. 1

RATZINGER J., etc.: DV... LThK—VK, Herder II. 497—583 p. 2

—: Idem, Commentary, Herder N. Y., II. (prep.) 3

BETTI U. etc.: DV... Magistero Conciliare 3. ElleDiCi '66, 350 p. 4

BEA A.: *La Parola di Dio e l'umanità*. La dottrina del Concilio... Assisi (Cittadella) '67, 322 p.

- LATOURELLE R.: *Théologie de la révélation*. Bruges (Desclée de Br.) '66, 563 p. — Engl.: Staten Island, N. Y. (Alba House). Ital.: Assisi (Citadella). Esp.: Salamanca (Sígueme).
- SEMMELETH O. — ZERWICK M.: *Vatikanum II. über das Wort Gottes*. ... Stuttgart (Kath. Bibelwerk) '66, 95 p.
- STAKEMEIER E.: *Die Konzilskonst. DV*... Paderborn (Bonifacius) '66, 268 p.
- SCHUTZ R. — THURIAN M.: *La parole vivante au Concile*... Taizé (Les Presses de Taizé) '66, 190 p.
— : *Das Wort Gottes auf dem Konzil*... Freiburg (Herder) '67, 143 p. (HB 289). Ital.: Brescia (Morcelliana).
- ARENHOEVEL D.: *Was sagt das K. über die Offenbarung?* Mainz (M.-Grünwald) '67, 108 p. / de l'Église 9.)
- H. DE LUBAC: *DV*... Lyon (Ed. La Bonté) '66, 72 p. (La voix)
- SANDFUCHS W. (Hg.): *Die Kirche und das Wort Gottes*... mit Beitr. v. A. BEA — H. FRIES — N. LOHFINK — L. SCHEFFZYK — R. SCHNACKENBURG — J. SCHRÖFFER — A. VÖGTLE. Würzburg (Arena) '67, 125 p. (Arena TB 131).

12. APOSTOLICAM ACTUOSITATEM (AA)

A világiak apostolsága (Dokr.)

- 1 *L'Apostolat des Laïcs*. Unam Sanctam, Cerf: prep.
 - 2 KLOSTERMANN F.: AA... LThK—VK, Herder II. 585—701 p.
 - 3 —: Idem, Commentary, Herder N. Y., II. (prep.)
 - 4 BOGLIOLO L. etc.: AA... Magistero Conc. 4. ElleDiCi '66, 414 p.
 - 5 Mgr. A. GLORIEUX etc.: *L'Apostolat des Laïcs*. Vivre le Concile, Mâme '66, 174 p.
 - 6 —: *L'Apostolato dei laici*. Vivere il C., Queriniana '66, 167 p.
 - 7 —: *Decreto AA*... Vivir el Concilio, Mensajero '67, 221 p.
- HENGBACH F.: AA... Paderborn (Bonifacius) '67, 202 p.
- CERIANI G.: AA... Milano (Massimo) '66, 210 p.
- Card. DUVAL: *Laïcs, prêtres, religieux dans l'Église selon Vatican II*. Bruges (Desclée de Brouwer) '67, 192 p.
- Mgr. J. STREIFF: *Les Laïcs*. Bourges (Tardy) '66, 124 p.
- ROLLET H.: *La Mission des Laïcs*. Lyon (Ed. La Bonté) '66, 103 p. (La voix de l'Église 7.)
- Laici sulle vie del Concilio*. (Gruppo di Specialisti) Assisi (Citadella) '67, 398 p. (Sulle Vie del Concilio)

13. DIGNITATIS HUMANAЕ PERSONAЕ (DH)

A vallásszabadság (Nyil.)

- HAMER J. OP etc.: *La liberté religieuse*. Unam Sanctam 60. 1
 Cerf '67, 269 p. Dt.: Paderborn (Bonifacius) '67, 300 p.
- PAVAN P.: *DH... LThK—VK*, Herder II. 703—748 p. 2
 —: Idem, Commentary, Herder N. Y., II. (prep.) 3
- HAMER J. — RIVA C.: *DH*. Mag. Conc. 5. ElleDiCi '66, 280 p. 4
- PAVAN P.: *La liberté religieuse*. Vivre le Concile, Mame '67, 239 p. 5
 —: *DH... Vivere il Concilio*, Queriniana. (prep.) 6
- BEA A. — COLOMBO C. — LEFEBRE G.: *Commento... DH...*
 Milano (Massimo) '67.
- MURRAY J. C. etc.: *La liberté religieuse... Paris* (Centurion)
 '65, 224 p.
- CARILLO DE ALBORNOZ A. F.: *Le C. et la liberté religieuse*. Pa-
 ris (Cerf) '67, 247 p. Esp.: Madrid (Edicusa).
- TÜRK H. J.: Was sagt... cf. D 10 (NAe).

14. AD GENTES DIVINITUS (AG)

Az egyház missziós tevékenysége (Dekr.)

- SCHÜTTE J. etc.: *L'activité missionnaire de l'Église*. Unam Sanc- 1
 tam '67, Cerf. '67, 448 p.
- AG... LThK—VK, Herder III. prep. 2
- MASSON J. SJ: AG... M. Conciliare 13, ElleDiCi '67, 560 p. 4
Les missions. Vivre le Concile, Mâme: prep. 5
Le missioni. Vivere il Concilio, Queriniana: prep. 6
- SCHÜTTE J. (Hg.): *Mission nach dem Konzil*. Mainz (M.-Grüne-
 wald) '67, 344 p.
- Le missioni nel Decr. AG*. Roma (Ed. Urbaniane) '66, 292 p.

15. PRESBYTERORUM ORDINIS (PO)

Papi szolgálat és élet (Dekr.)

- Les prêtres* (Formation, ministère et vie). Unam Sanctam, Cerf: 1
 prep.
- PO... LThK—VK, Herder III. prep. 2
- SPIAZZI R. OP.: PO... M. Conciliare 7, ElleDiCi, '66, 780 p. 4
Les prêtres. Vivre le Concile, Mâme: prep. 5
I sacerdoti. Vivere il Concilio, Queriniana: prep. 6

Les prêtres dans la pensée de Vatican II. Textes conciliaires, introductions, commentaires. Ed. par la Commission épiscopale du clergé et des séminaires: Mgr. GUYOT, Mgr. GARONNE, Mgr. MARTY, Mgr. MAZERAT, Mgr. VEUILLOT, Mgr. GUERRY etc. VOCATION n. 233. Paris '66, 256 p. — Ital.: *I sacerdoti nel pensiero del Vat. II.* Roma (U. A. C.) '66, 381 p.

16. GAUDIUM ET SPES (GS)

Az egyház a mai világban (Konst.)

- 1 CONGAR Y. OP — PEUCHMAURD M. OP: *L'Église dans le monde de ce temps.* I—III. Unam Sanctam 65 a, b, c. Cerf. Tome I.: Texte latin et trad. franç. Histoire de la Const. par Mgr. PH. DELHAYE. '67, 288 p. Tome II—III: Commentaires '67, 640+224 p. (Collectif).
 - 2 GS... LThK—VK, Herder III. prep.
 - 4 ALSZEGHY Z. etc.: GS... M. Conciliare 11, ElleDiCi '67, 1212 p.
 - 5 *L'Église dans le monde... Vivre le Concile.* Mâme: prep.
 6. *La Chiesa nel mondo... Vivere il Concilio.* Queriniana: prep. BARAUNA G. — V. SCHURR: *Die Kirche in der Welt... Salzburg* (O. Müller) '67, 570 p. — Ital.: Firenze (Vallecchi). *L'Église dans le monde... (GS)* par RAHNER K. — RIEDMATTEN H. — CHENU M. D. — SCHILLERBEECKX E. — HEYLEN V. L. — DONDEYNE A. — LEBRET L. J. — CALVEZ J.-Y. — DUBARLE D. — LAWRENCE J. — REID J. Paris (Mâme) '67, 420 p. Orig.: *De Kerk in de wereld van deze tijd.* Hilversum (Brand). — Ital.: E. GIAMMANCHERI... Brescia (Queriniana). *Vatican II.* GS... Introd. notes... par *l'Action Populaire.* Paris (Spes) '66, 387 p.
- SANDFUCHS W. (Hg.): *Die Kirche in der Welt von heute... mit Beitr. v. Bischof F. HENGSBACH — A. GUGGENBERGER — M. SCHMAUS — A. AUER — R. EGENTER — J. DAVID — H. MAIER — M. v. GALLI Würzburg* (Arena) '66, 166 p. (Arena TB 120).
- RENARD A. C.: *L'esprit du Concile et „L'ouverture de l'Église au monde“.* Mulhouse (Ed. Salvator) '67, 97 p. („Le Concile dans la vie“).
- Schéma XIII. L'Église dans le monde de ce temps.* 7 albums de FETES ET SAISONS réunis en un vol. relié. Paris (Cerf) '67, 224 p.

E

MÉRLEG-IRODALOM

Címünk alá több mint félszáz különféle jellegű és célzatú említésre érdemes művet sorolhatunk; ezeket hét alcsoportba osztjuk, bár a határok elmosódnak, de a célunk itt nem az éles megkülönböztetés, hanem az áttekinthetőség szolgálata.

Szűkebb értelemben vett mérlegek

A zsinat munkájának teológiai mérlegelését két zsinati szakértő — J. RATZINGER (E 7) és E. SCHILLEBEECKX — műveiben találjuk; utóbbi első művében az első három ülészakot tárgyalja (E 8), másik művében a negyediket érinti röviden (E 9) és velős végső mérleget ad; magyarul is hamarosan megjelenik. O. KARRER szép könyve elsősorban az ökuméné szempontjából mérlegeli a zsinat munkáját (E 2). R. LAURENTIN zsinati szakértő kitűnő mérlege (E 5) történeti áttekintést, anyagismertetést és perspektívát is nyújt, s így gazdagságánál fogva is kiemelkedik e csoport keretéből; e mű voltaképpen némileg átdolgozott, olcsó zsebkiadása a szerző utolsó napló-kötetének (cf. B 5). — A zsinat egyes ülészakaira szorítókozó mérlegek közül három könyvet említünk: B. HÄRING az első ülészak végén a Krisztus-központiségben és evangéliumibb szellemben (főleg pedig erkölcsstanban) mutat rá az ökuménikus törekvés nagy esélyére (E 1); B. LAMBERT levélgyűjteménye a 2. ülészokról emberi dokumentum s történelmi forrás (E 4). Végül az egészset tekintő rövid kiértékelések közül kiemeljük két központi betekintésű bíboros, F. KÖNIG (E 3) és G. LERCARO (E 6) írását; az előbbinek itt adtuk fordítását.

- HÄRING B.: *Das Konzil im Zeichen der Einheit*. Freiburg (Herder) '63, 124 p. (H. B. 144). 1
- KARRER O.: *Das II. Vatikanische Konzil*. Reflexionen zu seiner geschichtl. u. geistl. Wirklichkeit. München (Kösel) '66, 276 p. 2
- Kard. F. KÖNIG: *Bilanz des Konzils*. Wien (Kath. Bildungswerk) — *Worte zur Zeit*. Wien (Herder) '68, 392 p. (cf. 47—79 pp.). 3
- LAMBERT B. OP.: *De Rome a Jerusalem. Itineraire spirituel de Vatican II*. Paris (Centurion) '64. 4

- 5 LAURENTIN R.: *Bilan du Concile Vatican II.* (Histoire, Textes, Commentaires.) Paris (Ed. du Seuil) '67. (Livre de Vie 71—72.)
- 6 LERCARO G.: *La Chiesa e il mondo dopo il Vaticano II.* Vicenza (Favero) '66, 63 p.
- 7 RATZINGER J.: *Die I. Sitzungsperiode ...* Köln (Bachem) '63, 63 p.
 —: *Rückblicke auf die II. Sitzungsperiode ...* Ibid. '64, 81 p.
 —: *Ergeb. u. Probleme der III. Konzilsperiode.* Ibid. '65, 90 p.
 —: *Die letzte Sitzungsperiode des Konzils.* Ibid. '66, 83 p.
- 8 SCHILLEBEECKX E.: *L'Église du Christ et l'homme d'aujourd'hui selon Vatican II.* Lyon (Mappus) '65, 168 p.
 —: *Die Signatur des Zweiten Vatikanums.* Rückblick nach drei Sitzungsperioden. Wien (Herder) '65, 182 p.
- 9 SCHILLEBEECKX E.: *L'Église du Christ et l'homme d'aujourd'hui selon Vat. II. ...* Reflexions sur le resultat final. Lyon (Mappus) '66, 75 p.
 —: *Besinnung auf das Zweite Vatikanum.* Vierte Session. Bilanz und Übersicht. Wien (Herder) '66, 83 p.

A zsinat tanítása

Az e csoportba tartozó művek célja a zsinaton hozott határozatok, vagyis a zsinat *tanításának* többé-kevésbé részletes ismertetése. Magasan emelkedik ki, mint az egész zsinati irodalom egyik legnagyobb műve, a B. LAMBERT, kanadai domonkos atya, zsinati szakértő szerkesztette és nemzetközi szakértőgárda közreműködésével kiadott keresztmetszet (E 13); e csakhamar számos nyelven hozzáférhető mű, mint a zsinat tanításának szerző összefoglalása *nélkülözhetetlen* lesz a teológiai könyvtárban. Szélesebb közönség számára, így pl. *egyházközségi ismertetésekre*, leginkább B. HÄRING szép anyagismertetése ajánlható, amely minden tárgynak külön fejezetet szentel, sajnos csak az ökuménikus határozat ismertetése hiányzik ebből a jövőbe is mutató, szép, gyakorlatias műből (E 12). Lényegesen rövidebb, de mindenre kiterjedő és könnyű fogalmazású áttekintést nyújt J. LECLEERCQ (E 14). — A zsinat *vezéreszméit* G. MARTELET ismerteti magasigényű, szakembereknek ajánlható munkájában (E 15); szélesebb tömegek számára pedig M. PHILIPON nyújt szép eszmei szintézist (E 17). — *Lelkiségi szempontból* két írást említünk: M. PHILIPON gazdag reflexióiból az egyházzól szóló határozat

kapcsán sokat meríthetünk az új egyháztudat lelki elmélyítéséhez (E 16); G. COURTOIS könyvecskéje a zsinat missziós, apostoli jellegű tanításáról ad elmélkedési anyagot (E 11).

- COURTOIS G.: *La grande leçon de Vatican II.: Esprit chrétien, esprit missionnaire.* Paris (Fleurus) — Roma (Sécr. Int. UMC) '66, 156 p. 11
- HÄRING B.: *Il Concilio comincia adesso.* Roma (Ed. Paoline) '66, 244 p. 12
- : *Mit dem Konzil in eine neue Zeit.* Remscheid (St.-Paulus-Mission) '66, 162 p. u
- : *Vatican II. pour tous.* Paris (Apostolat des Éd.) '66, 307 p.
- La nouvelle image de l'Église. Bilan du Concile Vatican II.* Dir.: B. LAMBERT OP. Paris (Mâme) '67, 591 p. — Ital.: Milano (Ancora), Dt.: Styria, prep. Engl.: Bruce Publishing Co., USA, prep. Esp.: Ed. Guadarrama, prep. etc. 13
- LECLERCQ J.: *Vatican II. un concile pastorale.* Bruxelles (Les Éditions Vie Ouvrière) '66, 166 p. 14
- MARTELET G.: *Les idées maîtresses de Vatican II.* Initiation à l'esprit du Concile. (Desclée de Brouwer) '66, 277 p. 15
- PHILIPON M. M.: *L'Église de Dieu parmi les hommes.* Le sens spirituel de Vatican II. Bruges (Desclée de Brouwer) '64, 238 p. 16
- : *Essor de l'Église. Points de synthèse de Vatican II.* Paris (Éd. Ouvrières) '67, 159 p. (Coll. „Concile et Masses“) 17

Általános tájékoztatás

A zsinat munkájáról és menetéről tájékoztató művek között kiemelkedik a zsinat előkészítésében és munkájában cselekvően résztvevő, s mély betekintéssel rendelkező GARRONE bíboros népszerű nyelven megírt szép könyve (E 21), amely jellemzi a zsinat szellemét, ismerteti tematikáját és képviselvén mind a többség felfogását, mind a guvernamentális szempontokat őszintén szól kényes kérdésekről is; végül rövid mérleget és iránymutatást is ad. — Nehéz dolguk volt az átfogó tájékoztatásra vállalkozó, egyszerre naplót, ismertetést és mérleget is nyújtó publicisztikai művek szerzőinek, akik már helyszűke miatt sem törekedhettek teljességre, de különböző szempontjaikkal kiegészítik egymást: PLATE (E 22) és WALTERMANN (E 25), magyar vonatkozásban

pedig VITÁNYI (E 24) és SAÁD (E 23) műveit emeljük ki e csoportból.

- 21 Mgr. GARONNE M.: *Le Concile. Orientations*. Paris (Les Éditions Ouvrières) '66, 198 p. (Concile et Masses.)
- 22 PLATE M.: *Weltereignis Konzil*. Freiburg (Herder) '66, 352 p. 78 Abbildungen.
- 23 SAÁD B.: *A zsinat — budapesti szemmel*. Budapest (Vigilia) '67, 232 p.
- 24 VITÁNYI GY.: *A II. Vatikáni zsinat*. Budapest (Ecclesia) '67, 429 p.
- 25 WALTERMANN L.: *Konzil als Prozeß*. Berichte im Westdeutschen Rundfunk. Köln (Bachem) '66, 320 p.

Tanúságtétel

Sokan állítják, hogy a zsinat elsősorban nem tanítása szempontjából, hanem mint esemény jelentős. Ezért igen érdekes a zsinat tevékeny résztvevőinek tanúságtételeit olvasni. Ebben a műfajban kiemelkedik a már címében is oly kifejező, pompás gyűjtemény, amely talán leginkább érzékelteti, hogy a Szentlélek volt a zsinat főtenyezője: „*A Szentlélek gyűjtött össze bennünket!*“ (E 31). Természetesen a zsinati felszólalásokban is, és a hazatérő püspökök pásztorleveleiben bőven találunk megragadó tanúságtételeket, épp úgy mint a zsinati atyák könyvészetünkben egybeült felsorolt írásaiban. Kifejezett ökuménikus tanúságtétel W. SCHATZ gyűjteménye (E 33) De nemcsak a zsinati atyák és a megfigyelők, hanem a külső közvélemény tanúbizonyosága is érdekes. Ebben a műfajban F. LOUVEL pompás gyűjteménye (E 32) emelkedik ki: a francia domonkos és jezsuita atyák két lelkesítő folyóirata, a *La Vie Spirituelle* és *Christus* közvéleménykutatásának eredményét, 2000 választ közöl rendszerezve és tanulságos kísérel megjegyzésekkel. Érdekes zsinat utáni helyzetképet ad az egyes országokból egy év után a *Wort und Wahrheit* különszáma (E 34): annak tanúbizonyosága, hogy a zsinat mint esemény tovább is hat.

- 31 *L'Esprit nous a rassemblés*. Témoignage d'évêques au Concile. Paris (Cerf) '66, 243 p.
- 32 LOUVEL F.: *Fallait-il un Concile? Les catholiques après Vatican II*. Paris (Cerf) '67, 440 p.

- Was bedeutet das Zweite Vatikanische Konzil für uns?* Hg. v. 33
 W. SCHATZ. Basel (Reinhardt) '66, 218 p. O. CULLMANN (... für uns Protestanten?), J. FEINER (... für uns Röm. Katholiken?), H. ALDENHOVEN (... für uns Alt-Katholiken), P. C. RODGER (... für uns Anglikaner?), N. A. NISSIOTIS (... für uns Orthodoxe?), E. L. EHRLICH (... für uns Juden?). / 729—798 p.
- Ein Jahr nach dem Konzil.* Wort u. Wahrheit, Wien, Dez. '66, 34
Ökuménikus mérlegek.
- Egységes csoportot alkotnak az ökuménikus jellegű mérlegek, kiértékelések, bírálatok az egyes zsinati megfigyelők tollából, a zsinat lefolyásával és egyes határozataival kapcsolatban. Előrebocsátva *katolikus* részről az itt legilletékesebb BEA biboros művét (E 41) és KÜNG könyvét (E 42), a *közös protestáns* írások közül BOSC gyűjteményét (E 46) említjük első helyen. Az *anglikán* álláspontot nyolc megfigyelő tolmácsolja (E 50). *Evangélikus* részről (E 51-54) LINDBECK több nyelven megjelent művét (E 52) és KANTZENBACH—VAJTA könyvét (E 51), *református* részről pedig RICHARD-MOLARD (E 55) és ROUX (E 56) írását emeljük ki. *Ortodox* szerzőtől eddig nyugati nyelven önálló mű nem jelent meg, ezért itt kivételesen tanulmányokra hivatkozunk NISSIOTIS tollából (E 43) és két katolikus szerző ortodox felfogást ismertető tanulmányaira (E 44), és a katolikus HUMMER könyvére (E 45). Végül egy *közös katolikus-protestáns* helyzetfelmérés (E 59) és HAMPE nagy munkatársi gárdával írt részletes publicisztikai művei ökuménikus jelleggel és szellemben (E 57/58).
- BEA A.: *Der Weg zur Einheit nach dem Konzil.* Freiburg (Herder) '66, 340 p. Ital.: Brescia (Morcelliana). 41
 —: *L'unité dans la liberté.* Paris (Fayard) '66, 292 p.
- KÜNG H.: *Konzil und Wiedervereinigung.* Wien (Herder) '64, 42
 250 p. Paris (Cerf, Unam Sanctam 36.)
- NISSIOTIS N. A.: *Istina* 11 ('65/66), 313-324 p; *The Ecumenical Review* 18. ('66), 190-206 p. 43
- MAROT H.: *Concilium* 2 ('66), 298-307 p; JUNGCLAUSSEN, E.: in 44
 Hampe (E 58) II, 667-674 p. — cf. *Ostkirchliche Studien; Stimme der Orthodoxie etc.* / der '66, 224 p.
- HUMMER FR.: *Orthodoxie und zweites Vatikanum.* Wien (Her- 45

- 46 *Points de Vue de Théologiens Protestants. Études sur les décrets du Concile ...* p. J. BOSCH etc. Paris (Cerf) '67, 269 p. (U. S. 64).
- 47 CULLMANN O. — VISCHER L.: *Zwischen zwei Konzilsessionen. Rückblick u. Ausschau zweier protestantischer Beobachter.* Zürich (EVZ-Verl.) '63, 64 p.
- 50 PAWLEY B. C.: *The Second Vatican Council. Studies by Eight Anglican Observers.* Oxford (University P.) '67, 262 p.
- 51 KANTZENBACH F. W. — VAJTA V.: *Wir sind gefragt. Antworten evang. Konzilsbeobachter.* Göttingen (Vanderhoeck) '66, 220 p.
- 52 LINDBECK G. A.: *Le dialogue est ouvert. Le Concile vu par les observateurs luthériens.* I. Les trois premières sessions du C. Vatican II. Neuchâtel (Delachaux) '65, 262 p. — Dt.: Göttingen (Vanderhoeck); Engl.: Minneapolis (Augsburg P.H.). Esp.: Barcelona (Cultur Popular).
— : *II. Rome nous interpelle ...* Ibid. '67, 201 p.
- 53 MEINHOLD P.: *Die Kirchen auf neuen Wegen. Wie sie heute aufeinander blicken.* Freiburg (Herder) '64, 172 p. (H. B. 186.)
- 54 VISCHER L.: *Überlegungen nach dem vatik. Konzil.* Zürich (EVZ-Verl.) '66, 80 p.
- 55 RICHARD-MOLARD G.: *Un pasteur au Concile.* Paris (A. Michel) '64, 146 p. Esp.: Madrid (Cid).
— : *L'hiver de Vatican II. Un pasteur au C.* Ibid. '65, 188 p.
— : *Oui et Non. Un pasteur au Concile.* Ibid. '66, 238 p.
- 56 ROUX H.: *Le C. et le dialogue oecum.* Paris (Seuil) '64, 176 p.
— : *Détresse et promesse de Vatican II.* Paris (Seuil) '67, 206 p.
- 57 HAMPE J. CHR. (Hg.): *Ende der Gegenreformation? Das Konzil. Dokumente und Deutung.* Stuttgart (Kreuz) — Mainz (Grüne-wald) '64, 447 p.
- 58 — : *Die Autorität der Freiheit. Gegenwart des Konzils und Zukunft im ökumenischen Disput.* München (Kösel) I.: '67, 630 p. II.: '67, 704 p. III.: 733 p. III.: '67, 733 p.
- 59 MEINHOLD P. — ROEGELE O. B.: *Christenheit in Bewegung. Eine Bestandaufnahme ...* Hamburg (Hoffmann-Campe) '64, 324 p.

Milyen lesz a zsinat utáni egyház arca?

Erre a kérdésre a legkíváncsibb az olvasók nagy része. Az itt felsorolt művek jellegükben ugyan eltérnek, de közös erényük, hogy *építő szellemű, irányt mutató* írások. Francia nyelvterületről az ELCHINGER püspök szerkesztésében megjelenő valóban evangéliumi szellemű, gyakorlati és ökuménikus jellegű két művet emeljük ki (E 64-65). Ugyanez jellemzi a „*Sind die Erwartungen erfüllt?*” című német gyűjteményt (E 67). J. DÖPFNER bíboros beszédeinek és prédikációinak gyűjteménye (E 63) szintén a gyakorlati megvalósításra ösztönöz, valamint a hit elmélyítését és a személyes elkötelezést célozza, hasonlóan BENGSCHE érsek kisebb beszédgyűjteménye (E 62) is. Külön szint képvisel egy német sorozatos televízió-adást megörökítő és 13 zsinati témáról lényegeset mondó gyűjtemény, amelynek teológiai szakértője K. RAHNER, és szellemes, lényegre tapintó kommentálója P. GALLI (E 68). Végül két olasz írás: P. LOMBARDI — XII. PIUS pápa egykori kedvelt munkatársa — előadásorozata a zsinati atyák számára, igen gyakorlati jellegű iránymutatással (E 66); P. BALDUCCI szellemes konferencia-gyűjteményében pedig az eszmei vonalakat húzza meg, jellemzi a XXIII. JÁNOS pápával beállott fordulatot, a keresztény ideológia felszámolását, a dialógus szellemét, és rövid zsinati mérleget is nyújt (E 61). A legvégére jutott a kitűnő gyűjteményes munka, amely címében is programot jelez: „*Umkehr und Erneuerung*” (E 70). Ez a zsinat utáni helyes és józan közélet magatartás gyakorlati iránytűje, három vonatkozásban: belső megújulás (Szentírás, liturgia, katekézis stb.), ökuménikus feladatok, és megnyíltság a világ felé. 16 tanulmánya nem egyforma értékű, de zömében elsőrangúak, szerzőik között van Böckle, Filthaut, Fleckenstein, Kasper, Le Guillow, Lengeling, Metz, Ratzinger stb.

BALDUCCI E.: *Le nuove vie della Chiesa*. Torino (Gribaudi) '66, 61
132 p.

Mgr. BENGSCHE A.: *Konzil für Dich*. Selbstbesinnung und Konsequenzen. Berlin (Morus V.) '66, 102 p. 62

Kard. J. DÖPFNER: *In dieser Stunde der Kirche*. Worte zum II. Vatikanischen Konzil. München (Don Bosco V.) '67, 444 p. 63

Mgr. ELCHINGER L. A. — M. BOEGNER — F. PERROUX: *L'Église invitée au courage*. Paris (Centurion) '64, 126 p. 64

- 65 Mgr. ELCHINGER L. A. — J. P. DUBOIS — PASTEUR LEUBA — M. THURIAN — Y. CONGAR: *Le courage des lendemains*. Paris (Centurion) '66, 214 p.
- 66 LOMBARDI R.: *Per un Postconcilio efficace*. Rocca di Papa, Roma (Edizioni Mondo Migliore) '65, 139 p.
— : *Konzilsväter — was nun?* Freising (Kyrios) '66, 136 p.
- 67 RAHNER K. — O. CULLMANN — H. FRIES: *Sind die Erwartungen erfüllt?* München (M. Hueber) '66, 132 p.
- 68 RAHNER K. — GALLI M. — BAUMHAUER O.: *Reformation aus Rom*. Die kath. Kirche nach dem Konzil. Tübingen (Wunderlich V.) '67, 215 p.
- 69 RAHNER K.: *Das Konzil — ein neuer Beginn*. Freiburg (Herder) '66, 26 p. Ital.: Roma (Herder). Engl.: New York (Herder).
- 70 *Umkehr und Erneuerung*. Die Kirche nach dem Konzil. Hg. v. TH. FILTHAUT. Mainz (M. Grünewald) '66, 404 p.

Vegyesek

Végül a vegyes jellegű műveket említjük: ezek részint a zsinat személyi összetételével foglalkoznak, mint aminő CAPORALE műve (E 71), továbbá az amerikai M. NOVAK szellemi arcképgyűjteménye a legkiemelkedőbb zsinati atyákról (E 73), ebből néhány németeket érdeklő jellemrajz németül is megjelent (E 74); ide tartozik a zsinat képe a sajtó tükrében (E 72). Itt említünk még egy, hivatalos kiadványt, amely a zsinat személyi összetételét mutatja (E 75); végül két magyar gyűjteményt: az egyik általános érdekű (E 76), a másik inkább a papságnak szól (E 77).

- 71 CAPORALE R.: *Vatican II.: Last of the Councils*. Baltimore (Helicon) '64, 192 p.
(Cerf) '65, 221 p.
— : *Les Hommes du Concile*. Étude sociologique... Paris
- 72 KAMPE W.: *Das Konzil im Spiegel der Presse*. Würzburg (Echter) '64, 347 p.
- 73 *The Men Who Make the Council*. Ed. M. NOVAK. Notre Dame Ind. (Univ. P.) '64, 480 p.
- 74 *Männer des Konzils*. (Kard. Bea, Döpfner, Frings, Jaeger, König, Lercaro, Ottaviani) Würzburg (Echter) '65, 282 p.
- 75 *I padri presenti al Concilio Ecumenico Vaticano*. A cura della Segreteria Gen. d. Concilio. Città del Vaticano. '66, 355 p.
- 76 *A Zsinat... története tanítása és szelleme*. Róma, '66, 100 p.
- 77 *A II. Vatikáni Zsinat*. Klagenfurt (Carinthia-Verlag) '67, 222 p.

F

ZSINAT UTÁNI IRODALOM

Könyvészetünk végső tárgya a zsinat után eltelt időszak irodalma. A kérdést szervesen felfogva itt nem pusztán a lezárástól számított két esztendőre szorítkoztunk, mert a központi jelentőségű. Egyházzól szóló konstitúciót már 1964-ben kihirdették. Vannak a zsinat küszöbén írt tanulmányok között is olyanok, sokszor épp zsinati szakértők tollából, amelyek eleve a zsinat tanításának szellemét képviselik. Ezeket sem mellőzhettük. Viszont a nagy anyagot tekintve ebben a fejezetben még kevésbé törekedhettünk teljességre, mint eddig. Kísérő jegyzetekre meg éppenséggel nincs terünk, de a csoportok címei, a könyvek szerzői, címei, alcímei eligazítanak. Egyetlen célunk itt: az elinduláshoz szolid alapot nyújtani.

Áttekinthetőség kedvéért fejezetünket hét alfejezetre osztottuk: I. Vatikán. II. Új utak a teológiában. III. Új rendszerező művek. IV. Főbb, új teológiai művek (lényegi témák). V. A zsinaton előtérbe került fontos témák. VI. A dialógus. VII. Szorozatok.

I. VATIKÁN

A Pápa szava

Insegnamenti di Paolo VI. Tip. Pol. Vaticana.

PAOLO VI.: *Encicliche e discorsi.* Roma (Ed. Paoline).

PAOLO VI. *Scritti e discorsi.* Siena (Cantagalli).

Anuario Petrus. La voz del Papa. Barcelona (Estela).

PAUL VI.: *Demeurez fermes dans la foi!* Les entretiens du mercredi présentés p. R. ETCHEGARAY.. Paris (Centurion) '67, 402 p.

PAOLO VI. *Discorsi al popolo di Dio*... Mercoledì con il Padre. Roma (Studium). 3. 1965—66, '67, 454 p.

Ecclesiam Suam. Le vie della Chiesa oggi. Il commento della Radio Vaticana... Roma (Città Nuova) '65, 158 p.

PAUL VI.: *Encyclique Ecclesiam suam.* Introd. et notes par l'Action Populaire. Paris (Spes) '64, 157 p.

Le développement des peuples. Lettre encyclique „P. P.“. Introd. par P. POUPARD. Tours-Paris (Mâme) '67, 199 p.

PAUL VI.: *Encyclique „P. P.“ sur le développement des peuples.* Introd. et comm. p. l'Action Populaire. Paris (Spes) '67, 182 p.

Über den Fortschritt der Völker. Die Entwicklungszyklika Papst PAULS VI. ... Kommentar v. H. KRAUSS Sj. Freiburg (Herder) '67, 201 p. (HB 286).

PAOLO VI.: *Lettere enciclicia Populorum Progressio.* Testo lat. e ital. Premessa di P. PAVAN. Roma (Studium) '67, 110 p.

CERIANI G. — GHEDDO P. — MELZI C.: *Commento all'Enciclica „P. P.“* Milano (Massimi) '67, 304 p.

PAOLO VI.: *Progreso de los pueblos.* Texto y comentarios por BIGORDA J. — MARTI C. Barcelona (Nova Terra) '67, 204 p.

VI. PÁL.: *Populorum Progressio.* Róma (Zsinati Bizottság) '67, 63 p.

Littera Encyclica Mysterium fidei. ASS 57 ('65) 753—774 p.
Franc.: DocCat 62 ('65) 1633—1651 p.

Dt.: HerKor 19 ('64/65) 653—661 p.

PAOLO VI.: *Lettera enciclica Misterium fidei.* Testo lat e ital. A. Piolanti. Roma (Studium) '66, 83 p.

PAULUS VI. *Litterae encyclicae De Sacerdotali Caelibatu.* Tip. Pol. Vaticana '67, 42 p. Ibid.: Dt. Engl. Esp. Franc. Ital.

PAUL VI.: *Sacerdotalis coelibatus.* Le célibat sacerdotal. Introd. d. A. Manaranche. — Motu proprio *Sacrum diaconatus ordinem* ... Paris (Centurion) '67, 128 p.

GUITTON J.: *Dialogues avec Paul VI.* Paris (Fayard) '67, 416 p.

—: *Dialoghi con Paolo VI.* Milano (Mondadori) '67, 420 p.

—: *Dialog mit Paul VI.* Wien (Molden) '67, 304 p.

A Vatikán - Végrehajtási utasítások

Mgr. POUPARD P.: *Connaissance du Vatican.* Préface d. Card. A. DELL'ACQUA. Paris (Beauchesne) '67, 230 p.

Lois et institutions nouvelles de l'Église catholique. Paris (Centurion) '67, 204 p.

NACHKONZILIARE DOKUMENTATION. Lateinisch-deutsch. Trier (Paulinus-Verl.). Bisher 1—9. Die Reihe wird fortgesetzt.

- Visszatekintés a zsinatra - A püspökszinódus*
 FELICI P.: *Il lungo cammino del Concilio*. Milano (Ancora) '67,
 311 p. (Christianesimo Aperto) cf. B 1—13.
 LAURENTIN R.: *L'enjeu du Synode*. Paris (Seuil) '67, 224 p. Ital.:
 Sotto il Monte (Centro... Giovanni XXIII).
 FESQUET H.: *Journal du premier Synode cath.* R. Morel: prep.

II. A TEOLÓGIA ÚJ ÚTJAI

Kongresszusi dokumentációk

- P. BURKE — H. DE LUBAC, etc.: *Théologie d'aujourd'hui et de
 demain*. Paris (Cerf) '67, 219 p.
 — : *Künftige Aufgaben der Theologie*. München (M. Hueber)
 '67, 209 p.
 — : *The Word in History*. New York (Sheed and Ward) '67.
Acta Congressus Internat. de Theologia Concili Vaticani II.
Romae diebus 26 sept.—1 oct. 1966 celebrati. Mandante E.
 DHANIS ed. par. A. SCHÖNMETZER. Citta del Vaticano. Prep.
 Esp.: Barcelona (Flors).
De Deo in philosophia S. Thomae et in hodierna philosophia.
 (Acta VI. Congr. Thomistici Internat.) I—II. '66. Roma. 684 p.
 CHENU M. D. etc.: *Verso il Sinodo dei vescovi: i problemi.*
 Brescia (Queriniana) '67, 206 p. (Giornale di teologia 9.)

Tanulmányok

- CONGAR Y. *Situation et taches présentes de la théologie*. Paris
 (Cerf) '67, 160 p.
 DENIS H.: *Pour une prospective théologique*. Tournai-Paris (Ca-
 sterman) '67, 139 p.
 MENARD É. OP: *L'Écclésiologie hier et aujourd'hui*. Bruges—Paris
 (Desclée de Br.) '66, 144 p.
 — : *Kirche gestern und morgen*. Frankfurt (J. Knecht) '67, 164 p.
 RAHNER K.: *Schriften zur Theologie*. VI—VIII. Einsiedeln (Ben-
 ziger) '65—68. Franç.: Bruges—Paris (Desclée de Brouwer).
 RATZINGER J. — NEUMANN J.: *Theologie in Wandel*. München-
 Freiburg (E. Wewel) '67, 760 p. (Tübinger Theol. Reihe 1.)
 FLANAGAN, D. (Ed.): *The Evolving Church*. New York (Alba
 House) '66, 180 p.

RICHTER K.: *Erneuerung der Kirche. Aufbruch zu einer Theologie von morgen*. Osnabrück (A. Fromm) '67, 212 p.

A teológia és lelkipásztorkodás gyakorlati kérdései
(Kongresszusi anyagok)

SCHLÖSSER F. (Hrsg.): *Den Glauben wagen*. Zum Glaubensverständnis heute. Limburg (Lahn-V.) '67, 192 p.

HANGGI A. (Hrsg.): *Gottesdienst nach dem Konzil*. (III. Dt. Liturg. Kongreß) Mainz (M. Grünewald) '64, 146 p.

Pastorale Liturgie. Vorlesungen, Predigten u. Berichte vom Liturgischen Kongreß Berlin 1965. Leipzig (St. Benno V.) '65, 187 p.

HESSE E. — ERHARTER H. (Hrsg.): *Liturgie der Gemeinde*. (Seelsorgertagung 1965) Wien (Herder) '66, 184 p.

HESSE E. — ERHARTER H. (Hrsg.): *Gottes Wort in unsere Zeit*. (Seelsorgertagung 1966) Wien (Herder) '67, 144 p.

HESSE E. — ERHARTER H. (Hrsg.): *Koinonia — Kirche und Brüderlichkeit* (Seelsorgertagung 1967) Wien (Herder) prep.

Le missioni alla luce del Concilio. Atti d. Settimana di Missionari. Milano, sett. 1966. (Vita e Pensiero) '67, 274 p.

La vie religieuse selon Vatican II. I. Congr. des Directeurs Nation. des Vocations d'Europe, Rome 1—3 déc. 1966. Vocation n. 237. Paris '67, 158 p.

Der Priester in einer säkularisierten Welt. Akten des 3. internat. Kongresses zu Luzern 18./22. Sept. 1967. Informationsblatt für europ. Priesterhilfe. Maastricht, '68, II. N. 1/2, 128 p.

Eligazító írások

Alte Fragen — Neue Antworten? Neue Fragen — Alte Antworten? Probleme der Theologie in Kirche u. Seelsorge heute. Würzburg (Echter-V.) '67, 127 p.

FILTHAUT TH.: *Aspekte der Glaubensunterweisung von morgen*. Die Erneuerung des Religionsunterrichtes aus dem Geist des ... Konzils. Freiburg (Herder) '68, 192 p.

(Prédikációhoz is hasznos: a zsinat új szemléletét adja röviden.)

III. ÚJ RENDSZEREZŐ MŰVEK

Tudományos rendszerezések

Encyclopédie de la Foi I—IV. Dir. p. FRIES H. — CONGAR Y. Paris (Cerf) '65—'67. I. Adam-Eschatologie (480 p.) II. Espérance-Lumière (704 p.) III. Mal-Puissance (560 p.) IV. Rédemption-Virginité (614 p. dont 190 d'index)

MYSTERIUM SALUTIS. Hg. v. J. FEINER u. M. LÖHRER, Einsiedeln—Zürich—Köln (Benziger) I—IV. I. *Die Grundlagen heilsgeschichtlicher Dogmatik* '65, 1080 p. — II. *Die Heilsgeschichte vor Christus.* '67, 1216 p. — III.—IV. prep.

SACRAMENTUM MUNDI. Theol. Lexikon f. die Praxis. I—IV. Hg. v. K. RAHNER u. A. DARLAP. Freiburg (Herder). Bd. I. (Abendland-Existenz) '67, 1311 p.

Franç.: J. DANIELOU Sj — H. CROUSEL Sj, Bruges (Desclée de Brouwer).

Ital.: C. COLOMBO — A. BELLINI, Brescia (Ed. Morcelliana).

Esp.: J. ALFARO — J. FONDEVILA, Barcelona (Ed. Herder).

Engl.: G. WEIGEL Sj — C. ERNST Op — F. KERR Op — K. SMYTH, New York—Dublin (Herder and Herder), London (Burns et Oates), Montreal (Palm Publ.).

Handbuch der Pastoraltheologie. Praktische Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart. Hg. v. F. X. ARNOLD, K. RAHNER, V. SCHURR, L. M. WEBER. Schriftleitung: H. SCHUSTER. I—V. Freiburg (Herder). Bd. I.: '64, 448 p. Bd. II/1: '66, 343 p. II/2: '66, 425 p. III.—V. prep.

Népszertető rendszerezések

Unser Glaube. Christliches Selbstverständnis heute I—V. Mainz (M. Grünewald). I. SPLETT J. *Der Mensch in seiner Freiheit.* '67, 126 p. III. SCHEFFCZYK L.: *Der Eine und Dreifaltige Gott.* '67, 140 p. IV. BREUNING W.: *Jesus Christus der Erlöser.* '67, 156 p. II., V.: prep. (Népszertető dogmatika.)

Collection CONCILE ET MASSES. Paris (Éd. Ouvrières).

MANARANCHE A. SJ.: *L'homme dans son univers.* '66, 255 p. En preparation: LE GUILLOU: *Le Visage du Christ et de l'Église.* HUA: *Le Prêtre.* DE SURGY: *Le Laïc.* LUNEAU: *Le Peuple.* BODIN: *Le Dialogue.* Mgr. FOULQUIER: *L'Action.* FEVRE: *Li-*

berté et Conscience. CAPPANERA: *Justice et Paix.* LEUWERS: *La Pauvreté.* GIRAULT: *Foi chrétienne et Religion.* TARDIF: *Parole et Tradition.* NICOLAS: *La Vierge Marie.* SIMON: *L'Incroyance.* MATTEO: *Sainteté.* GABEL: *L'Opinion.* RANQUET: *Monde et Royaume.* SIMON: *Le Mariage.* DIDIER: *L'Education.* cf. E 17, E 21.

IV. FŐBB ÚJ TEOLÓGIAI MŰVEK

Ebbe a csoportba az új teológiai irodalom néhány átfogó jellegű, és középponti témákat fedolgozó művét soroltuk.

- Átfogó művek*
- Was ist Theologie?* (Beitr. v. 14. Autoren) Hrsg. v. E. NEUHAUSLER u. E. GÖSSMANN. München (M. Hueber) '66, 449 p.
- CARD. RENARD — BOUYER L. — CONGAR Y. — DANIELOU J.: *Notre Foi.* Paris (Beauchesne) prep.
- DANKELMANN J. L. F.: *Christsein in dieser Zeit.* Aus d. Niederl. Freiburg (Herder) I. *Der Glaube an Gott.* '65, 468 p.
II. *Christliche Lebensgestaltung.* '66, 484 p. Franç.: Mulhouse (Salvator) — Paris, Tournai (Casterman).
- DONDEYNE A.: *La foi écoute le monde.* Bruxelles—Paris (Ed. Universitaires—Ed. de l'Épi) '67⁴, 368 p. Ital.: Assisi (Cittadella).
- GÁL F.: *Az üdvörtörténet misztériumai.* Budapest (Szent István T.) '67, 238 p.
- Mgr. GARONNE: *Que faut il croire?* Tournai (Desclée) prep.
- HOLL A. — NEDBAL J.: *Wegweisungen im Glauben.* Aktuelle Fragen zum kath. Dogma. Wien (Herder) '65, 354 p.
- La Foi, rencontre de Jésus Christ.* Par le Centre National de l'Enseignement Religieux. Paris (Centurion) prep.
- STEINMANN J.: *Une foi chrétienne pour aujourd'hui.* Préf. du P. Congar OP. Paris (Grasset) '68, 254 p.
- A hit*
- BESNARD A.-M.: *Vie et combats de la foi.* Paris (Cerf) '65, 244 p.
- MOUROUX J.: *Je crois en Toi: La rencontre avec le Dieu vivante.* Paris (Cerf) '65. (Foi Vivante 3)
- MOUROUX J.: *A travers le monde de la foi.* Paris (Cerf) prep.

- SCHMAUS M.: *Wahrheit als Heilsbegegnung*. München (M. Hueber) '64, 155 p. (Theologische Fragen heute 1.)
- THILS G.: *Christianisme sans religion?* Paris (Casterman) '68, 164 p. (Coll. „Christianisme en mouvement“).
- cf. REUSS J. M.: *Glauben heute*. Überlegungen für den Dienst am Glauben. Mainz (M.-Grünewald) '62, 167 p.

Istenhit

- GRELOT P.: *La Bible, Parole de Dieu*. Paris (Desclée) '65, 418 p.
—: *Einführung in das Verständnis der Hl. Schrift*. Herder '67.
- ARNAUD J.: *Incarnation de la Foi*. Paris (Ed. Ouvrières) '67, 208 p.
- BISHOP J. OP: *Lés Théologiens de „la mort de Dieu“*. Paris (Cerf) '67, 224 p. (Coll. L'Église aux cent visages 29.)
- GUERARD DES LAURIERS M. OP: *La preuve de Dieu et les cinq voies*. Roma (Ed. della Pont. Univ. Lateranense) '66, 229 p.
- MURRAY J. C. SJ: *The Problem of God*. New Haven (Yale University Press) '64. / '65, 160 p.
—: *Das Gottesproblem gestern und heute*. Freiburg (Herder).
- MOUSSE J. SJ: *L'esperance des hommes*. Paris (Ed. Ouvrières) '65, 168 p. Dt.: *Die Hoffnung, die in Euch ist*. (Styria.)
—: *Foi en Dieu. Foi en l'homme*. Ibid. '67, 160 p.
- RAHNER K.: *Glaubst du an Gott?* München (Ars Sacra) '67, 125 p.
- SEILER J.: *Das Dasein Gottes als Denkaufgabe*. Darlegung und Bewertung der Gottesbeweise. Luzern (Räber) '65, 328 p.
- TRESMONTANT CL.: *Comment se pose aujourd'hui le problème de l'existence de Dieu?* Paris (Seuil) '66, 428 p.
- VAN STEENBERGHEN, F.: *Dieu caché. Comment savons que Dieu existe?* Louvain-Paris (Nauwelaert-Beatrix) '66, 372 p.
—: *Ein verborgener Gott*. Paderborn (Schöningh) '66, 288 p.
- ZAHRNT H.: *Die Sache mit Gott. Die protestantische Theologie im 20. Jhd.* München (Piper) '66, 496 p.
- BARREAU J. CL.: *La foi d'un païen*. Paris (Seuil) prep.
- KUTSCHKI, N. (Hg.): *Gott heute*. Mainz (Grünewald) '67, 186 p. (E két utóbbi műben tanúbizonyságtétel.)

Jézus Krisztus

- CONGAR Y.: *Jésus-Christ, notre Médiateur, notre Seigneur*. Paris (Cerf) '65, 255 p. (Foi Vivante 1). Dt.: Stuttgart (Schwabenv.)
—: *Jesus Christus — unser Mittler, unser Herr*. (Schwabenv.)

- DUQUOC CH. OP: *Christologie. Essai dogmatique.* Tom I. *L'homme Jésus.* Paris (Cerf) '68, 340 p.
- GEISELMAN, J. R.: *Jesus der Christus.* I—II. München (Kösel).
I. *Die Frage nach dem historischen Jesus.* '65, 237 p. II. *Der verkündigte Christus.* '68. (prep.)
- THOMAS J.: *Croire en Jésus Christ.* Paris (Ouvrières) '66, 208 p. (Foi Vivante 62.)

Egyház

- CONGAR Y. OP: *Esquisses du Mystère de l'Église.* Paris (Cerf) '66, 151 p. (Foi Vivante 18.)
- CSERHÁTI J.: *Az Egyház.* Budapest (Szent István T.) '64, 623 p.
- GUARDINI R.: *Die Kirche des Herrn.* Meditationen über Wesen und Auftrag der Kirche. Freiburg (Herder) '68, 224 p. (HB 307.)
- KÜNG H.: *Die Kirche.* Freiburg (Herder) '67, 605 p. (Ökumen. Forschungen I/1).
- LUBAC, H. de: *Paradoxe et Mystère de l'Église.* Paris (Aubier) '67, 224 p.
- : *Geheimnis aus dem wir leben.* Einsiedeln (Johannes V.) '67, 164 p.
- Kirche heute.* Mit fünf Beiträgen von Y. CONGAR etc. Bergen-Enkheim (G. Kaffke) 65, 69 p. — Franc.: Desclée et Cie. Ital.: Ed. Paoline. Engl.: Mercier Press. Esp.: Ed Paulinas, Florida.

Életünk az egyházban

- BALTHASAR, H. U. v.: *Wer ist ein Christ?* Einsiedeln (Benziger) '66, 128 p. Franç.: Mulhouse-Paris (Salvator) '67, 130 p.
- BOUYER L.: *Le Mystère Pascal.* Paris (Cerf) '65, 444 p. (Foi V. 6)
- BRO B. OP: *Faut-il encore pratiquer?* Paris (Cerf) '67, 448 p. (Foi Vivante 50.)
- : *Apprendre a prier.* Paris (Cerf) '65, 160 p. (Foi Vivante 11)
- PERRIN J.-M. OP: *Marie, mère du Christ et des chrétiens.* (Desclée de Brouwer) '65, 156 p. (Foi Vivante 34)
- SCHNITZLER TH.: *Der Römische Meßkanon in Betrachtung, Verkündigung und Gebet.* Freiburg (Herder) '67, 96 p.
- VOILLAUME R.: *A la suite de Jésus.* Paris (Cerf) '65, 126 p. (Foi Vivante 2.)
- : *Prier pour vivre.* Paris (Cerf) '66, 128 p. (Foi Vivante 29.)
- WINKLHOFER A.: *Kirche in den Sakramenten.* (Knecht) '68, 325 p.

Vallásunk korszerű bemutatása

- BARREAU J. C.: *Annonce de Jésus-Christ*. Paris (Seuil) '64, 184 p.
(Livre de Vie 48). — Ital.: Roma (Ed. Paoline).
—: *Gott ist die Liebe*. Graz (Styria) '67, 191 p.
EVELY L.: *Credo*. Ottignies, Belg. (Les Rameaux) '66, 134 p.
Dt.: Graz (Styria) Ital.: Assisi (Cittadella).
—: *Une religion pour notre temps*. Bruxelles (Ad Lucem) '66,
230 p. — Ital.: Assisi (Cittadella).
—: *Neuer Wein in neue Schläuche*. Graz (Styria) '65, 285 p.
QUOIST M.: *Réussir*. Paris (Ed. Ouvrières) '61, 144 p.
—: *Igy élni jó*. Párizs-Bécs (Ahogy Lehet) '66, 302 p.
Dt.: Graz (Styria). Ital.: Torino (SEI). Esp.: Barcelona (Estela).
Engl.: Dublin-Melbourne (Gill and Son).

V. A ZSINATON ELŐTÉRBE KERÜLT FONTOS TÉMÁK

Itt a zsinat óta homloktérbe került és újabban igen lényegesnek tűnő témák szerepelnek, amelyek elsőrangú jelentőségűek; ki nem értett, kontroverz témákat szándékosan mellőztünk.

Erkölcstanunk és dogmatikánk biblikus megújítása

- HÄRING B.: *Moralverkündigung nach dem Konzil*. Bergen-Enkheim (G. Kaffke) '66, 132 p. (Theologische Brennpunkte 3/4).
—: *La Morale après le Concile*. Paris (Desclée) '67, 153 p.
Ital.: Roma (Ed. Paoline). Esp.: Florida, Bs.-Air. (Ed. Paulinas).
Mgr. GARONNE: *Morale chrétienne et valeurs humaines*. Tournai-Paris (Desclée) '66, 158 p.
SCHÜLLER B.: *Gesetz und Freiheit*. Eine Moraltheologische Untersuchung. Düsseldorf (Patmos) '66, 196 p. *Áder* '67, 103 p.
FUCHS J. SJ: *Moraltheologie nach dem Konzil*. Freiburg (HERSCHNACKENBURG R.: *Christliche Existenz nach dem Neuen Testament*. I.—II. München (Kösel) '67-8, 196+196 p.
SPICQ C. OP: *Théologie Morale du Nouveau Testament I—II*. Paris (Gabalda) '65, 997 p.

- KASPER W.: *Dogma unter dem Wort Gottes*. Mainz (M.-Grünwald) '65, 149 p.
 —: *Dogme et Evangile*. Tournai-Paris (Casterman) '67, 152 p.
 —: *Die Methoden der Dogmatik*. München (Kösel) '67, 86 p.

A szegény és szolgáltató egyház

- Mgr. ANCEL, G. BLARDONE etc.: *L'Église des pauvres*. (Journés d'études des I.C.I.) Paris (Cerf) '65, 318 p.
 BRIQUET R.: *L'espérance des milieux pauvres*. Textes et témoignages... Paris (Ed. Ouvrieres) '64, 214 p.
 CONGAR Y.: *Pour une Église servante et pauvre*. Paris (Cerf) '63, 152 p. / '65, 126 p.
 —: *Für eine dienende und arme Kirche*. Mainz (M. Grünwald)
 COTTIER G. etc.: *Église et pauvreté*. (Oeuvre collectif) Préfaces de Patr. Maximos IV. et Card. LERCARO. Paris (Cerf) '65, 384 p. (U. S. 57).
 GAUTHIER P.: „*Consolez mon peuple*“. Le C. et „*L'Église des pauvres*“. Avec... textes de J. MOURoux et Y. CONGAR. Paris (Cerf) '65, 331 p. Ital.: 'Firenze (Vallecchi)
 —: *Tröstet mein Volk*... Graz (Styria) '66, 320 p.
 GHEDDO P.: *Concilio e Terzo Mondo*. Milano (Ed. Missionaria Ital.) '64, 252 p.
 —: *L'Église du Tiers Monde*. Paris (Centurion) '65, 261 p.
 REGAMEY P.-R.: *Pauvreté chrétienne et construction du monde*. (Foi Vivante 57.) prep.

Egyház és világ

- BEA A.: *La Chiesa e l'umanità*. Brescia (Morcelliana) '67,
 —: *Die Kirche und die Menschheit*. (Herder) '67, 296 p.
 —: *The Church and Mankind*. (London (Chapman) '68, 287 p.
 CHENU M.-D.: *Peuple de Dieu dans le monde*. Paris (Cerf) '66, 160 p. (Foi Vivante 35.)
 —: *Théologie de la matière*. Paris (Cerf) '67. 160 p. (Foi V. 59.)
 DANIELOU J. SJ. — BOSC J.: *L'Église face au monde*. Paris (Palatine) '66, 210 p. /155 p.
 DANIELOU J.: *L'oraison problème politique*. Paris (Fayard) '65,
 MGR. DELHAYE PH.: *Le dialogue de l'Église et le monde*. Lethiel-leux — Duculot: prep. / (Cerf) prep.
 DUBARLE D. OP: *Aproches d'une théologie de la science*. Paris

- DUQUOC CH. OP.: *L'Église et le progrès*. Paris (Cerf)
 —: *Kirche und Fortschritt*. Wien (Herold) '66, 110 p.
- HOUTART FR.: *L'Église et le monde*. Paris (Cerf) 64, 141 p.
- JOLIF J.-Y. OP: *Comprendre l'homme*. Introduction à une anthropologie philosophique. Paris (Cerf) prep.
- SCHILLEBEECKX E. OP: *Le Monde et l'Église*. (Approches théologiques III.) Bruxelles (Ed. du CEP) '67, 330 p.
- Weltverständnis im Glauben*. Unter Mitarbeit v. J. SPETT, hrsg. v. J. B. METZ. Mainz (M. Grünewald) '65, 315 p.
- LECLERCQ J.: *Vivre chrétiennement notre temps*. Paris (Casterman) '58, 100 p. — Dt.: *Bekehrung zur Welt*. Olten (Walter).
- L. J. LEBRET: *Action marche vers Dieu*. Paris (Ed. Ouvrières) (Livre de Vie n. 74.) Dt.: Colmar-Freiburg (Alsatia).
- L. J. LEBRET: *Montée humaine*. Paris (Ouvrières) '58³, 207 p.
 —: *Verantwortlich für die Welt*. Graz (Styria) '63, 261 p.
 Ital.: Torino (SEI). Esp.: Barcelona (Estela).
- L. J. LEBRET — TH. SUAVET: *Rajeunir l'examen de conscience*. Paris (Ed. Ouvrières) '61, 190 p. — Dt. *Testfragen ...* Graz (Styria). Ital.: Roma (Studium). Esp.: Barcelona (Estela).
- SUAVET TH. : *Spiritualité de l'engagement*. Paris (Ed. Ouvrières) '59, 334 p. Ital.: Marietti. Esp.: Estela. / 223 p.
- : *Der Weltauftrag des Christen*. Augsburg (Winfried W.) '61, (Az utóbbi művek a világi angazsmán lelkeségét mutatják.)

A világiak.

- CARDIJN J.: *Laïcs en premières lignes*. Paris—Bruxelles (Ed. Universitaires — Vie Ouvrière) '63, 200 p. Dt.: Butzon u. Bercker.
- CARROUGES M.: *Le Laïc: mythe et réalité*. Paris (Centurion) '64, 222 p. — Dt.: Limburg (Lahn „Werdende Welt“ 6).
- CHAUCHARD P.: *Vocation chrétienne de l'homme d'aujourd'hui*. Paris (Ed. de Gigord) '65, 253 p.
- CONGAR Y. etc.: *Les laïcs et la mission de l'Église (Collectif)*. Paris (Centurion) '63, 190 p.
- LOEW J.: *Comme s' il voyait l' invisible*. Un portrait de l' apôtre d'aujourd'hui. Paris (Cerf) '64, 240 p.
- RETIF A.: *Laïc missionnaire*. Le Puy (X. Mappus) '66, 144 p.
- ROLLET H.: *Les Laïcs d'après le Concile*. Paris (Ed. Gigord) '65, 302 p.

- AUER A.: *Christsein im Beruf*, Düsseldorf (Patmos) '66, 318 p.
Handbuch der Elternbildung. I—II. Hg. v. J. A. HARDEGGER.
 Einsiedeln (Benziger) '66, 538 + 488 p. /114 p.
- GRELOT P.: *Le couple humain dans l'Écriture*. Paris (Cerf) 63,
 —: *Mann und Frau nach der hl. Schrift*. (Grünewald) '64, 126 p.
- MAERTENS TH.: *La promotion de la femme dans la Bible*. Ses
 applications au mariage et au ministère. Paris (Casterman) '67,
 228 p.
- THILS G. — TRUHLAR K. W.: *Laïc et Sainteté*. Tome I.: *Laïcs
 et Vie Chrétienne parfaite*. Préf. Card. SUENENS. Roma (Her-
 der) '63, 276 p. Dt.: *Laien und christliche Vollkommenheit*.
 Freiburg (Herder) '65, 256 p. — Tome II.: *Sainteté et Vie
 dans le Siècle*. Préf. Card. DÖPFNER. Ibidem, '65, 264 p.
- Das Volk Gottes auf den Wegen der Menschheit*. Der III. Welt-
 kongress für das Laienapostolat 11—18. Okt. 1967 in Rom.
 Kongreßbericht. Hg. v. R. SVOBODA OSC. Köln (Wort u.
 Werk) '68, 270 p.
- cf. CONGAR Y.: *Jalons pour une théologie du laïc*. Paris (Cerf)
 '64, 684 p. (U.S. 23). — Dt.: Stuttgart (Schwabenverlag).
- cf. LIEGE A.: *Adultes dans le Christ*. Bruxelles (La Pensée Cath.).
 '59, 84 p.
- : *Mündig in Christus*. Freiburg (Herder) '65, 112 p.

A vallásszabadság kérdése

- JANSSENS L.: *Liberté de conscience et liberté religieuse*. Paris (Des-
 clée de Br.) '64, 210 p.
- LECLERCQ J.: *La liberté d'opinion et les catholiques*. Paris (Cerf)
 63, 367 p. — Dt.: Kirche u. Freiheit. Essen (H. Driewer) '64.
- RAHNER K. etc.: *Religionsfreiheit*. München (M. Hueber) '66,
 137 p.
- Az eröszakénküliség és béke*
- BOSC R.: *Sociologie de la Paix*. Paris (Spes/Ed. Ouvrières) '65.
- COSTE R.: *Dynamique de la Paix*. Paris (Desclée) '65, 160 p.
- DIRKS W.: *Friede im Atomzeitalter*. (M. Grünewald) '67, 96 p.
En dialogue pour la paix. Paris (Pax Christi) '64, 181 p.
- PARKER D. — BONNIOT R.: *Folie nucléaire*. Paris (Ed. de l'EPI)
 '66, 201 p.
- PAX CHRISTI (section néerl.): *Le chrétien, l'atome et la paix*.
 Paris (Aubier-Montaigne) prep.

- REGAMEY P.-R. — JOLIF J.: *Face a la violence*. Paris (Cerf) '65, 96 p.
- REGAMEY P.-R.: *Non-violence et conscience chrétienne*. Paris (Cerf) '64, 384 p. — Dt.: Wien—München (Herold).
- : *Gewaltlosigkeit*. Wien (Herold) '66, 260 p.
- WINDASS S.: *Christianity versus violence*. London (William Clowes) '64.
- : *Le Christianisme et la violence*. Paris (Cerf) '66, 187 p.

VI. A DIALÓGUS

VI. Pál pápa „Ecclesiam suam“ körlevele óta az Egyház hivatalosan elkötelezte magát a dialógusra, éspedig három vonatkozásban: ennek megfelelően adódik csoportosításunk.

A dialógusról általában

- FRIES H.: *Wir und die Andern*. Stuttgart (Schwabenv.) '66, 415 p.
- HOLL A.: *Das Religionsgespräch der Gegenwart*. Voraussetzungen u. Prinzipien. Graz (Styria) '65, 191 p.
- GIRAULT R.: *Dialogues aux frontières de l'Église*. Paris (Éd. Ouvrières) '65, 367 p. — Dt.: Graz (Styria).
- GOLDT, M. DE: *Foi au Christ et dialogues du chrétien*. Paris (Desclée de Br.) prep.
- MASSARD M.: *Foi chrétienne, vérité de l'homme*. Paris (Casterman) '67, 146 p.
- RETIF L.: *Vivre c'est dialoguer*. Paris (Fleurus) '64, 86 p.

A belső dialógust szolgáló sorozat:

- Verse et Controverse*. Dialogues dir. par les Prof. J.-M. AUBERT (Inst. Cath. Paris) et CH. CHABANIS. Beauchesne, Paris.

Az ökumenikus dialógus

- BOSS G.: *Das brüderliche Gespräch*. München (M. Hueber) '66, 186.
- BROESSEDER J.: *Ökumenische Theologie*. Geschichte — Probleme. München (M. Hueber) '67, 169 p.

¹ Tudatosan alkalmazzuk a dialógus kifejezést, amely többet jelent a párbeszédnél. A dialógus lényegéhez tartozik a két fél kölcsönös megbecsülése és a készség egymástól tanulni.

- CONGAR Y.: *Chrétiens en dialogue. Contributions catholiques à l'oecuménisme.* Paris (Cerf) '64, 580 p.
- IDO-C: *Un nouvel âge oecuménique.* (Collectif.) Paris (Centurion) '67, 400 p. („L'Église en son temps“ n. 10).
- IDO-C: *La situation oecuménique dans le monde.* (Collectif.) Paris (Centurion) '67, 256 p. („L'Église en son temps“ n. 12).
- LEHMANN M.: *Im Grenzland der Kirchen. Der Standort der kath. u. der orthod. Theologie.* Wien (Herold) '67, 128 p.
- MICHALON P.: *L'unité des chrétiens.* Paris (Fayard) '65, 124 p.
—: *Der Sinn für den Anderen.* Meitingen (Kyrios) '67, 49 p.
- Neue Grenzen. Ökumenisches Christentum morgen.* Hrsg. v. K. v. BISMARCK u. W. DIRKS I—II. Stuttgart—Olten (Kreuz-V. — Walter-V.) '66/67, 234+221 p.
- Ökumenischer Dialog nach dem Konzil. Meinungsfrage unter ... Christen des deutschspr. Raumes.* *Una Sancta* '66, Nr. 3.
- Rencontre oecuménique a Genève.* Genève (Labor et Fides) '65, 124 p.
- SCHUTZ R. *Dynamique du provisoire.* Taizé (Les presses du Taizé) '65, 184 p. — Dt.: Herder Taschenbücherei 274.
- : *Az egység sodrában.* München (M. Hueber) '67, 64 p.
- : *Unanimité dans le pluralisme.* Ibid. '66, 144 p.
- : *Einheit und Zukunft.* Freiburg (Herder) '66, 125 p. HB 219.)
- THURIAN M.: *Amour et vérité se rencontrent.* Taizé (Les Presses de Taizé) '64, 274 p.
—: *Gemeinsam glauben, gemeinsam handeln. Ein ökumenischer Katechismus.* Mainz (Grünewald) — Gütersloh (G. Mohn) '67,
- VILLAIN M.: *Vat. II. et le dialogue oecum.* Casterman, '66, 236 p.
- Az ökumenikus dialógust szolgáló sorozatok.*
Christliche Konfessionen in Selbstdarstellungen. Hrsg. v. GÜNTER STACHEL. Echter-Verlag, Würzburg.
- Églises en dialogue.* Sous la direction du P. PIERRE STRUVE du P. BEAUPERE OP, du Pasteur FERRIER-WELTI. Maison Mame.
- E sorozat egyes kötetei egy-egy fontos témát tárgyalnak párhuzamosan katolikus, ortodox és protestáns részről. (Eddig 4 kötet jelent meg, 4 készül.)
- Oecumenica.* Dir. V. VAJTA. Centre d'Études Oecum. Strassbourg. (Volkswartbund) '65, 106 p.
- Folyóiratok:*
Istina, Paris. — *Irénikon,* Chevetogne. — *The Oecumenical Review,* Genève. — *Una Sancta,* Niederaltaich-Meitingen etc.

- Dialógus a nem-keresztényekkel*
- L'Espérance qui est en nous.* Préf: Card. P. MARELLA. Ed. Secrétariat pour les non-chrétiens. Bruxelles (Foyer Notre Dame) '67, 48 p.
- Vers a recontre des religions.* Préf: Card. P. MARELLA. Bruxelles (Foyer Notre Dame) '67, 70 p.
- SCHLETTE H. R.: *Die Konfrontation mit den Religionen.* Eine philos. und theol. Einführung. Köln (Bachem) '64, 80 p.
- : *Colloquium Salutis — Christen und Nichtchristen heute.* Köln (Bachem) '65, 96 p.
- THILS G.: *Propos et problèmes de la théologie des religions non chrétiennes.* Paris (Casterman) '66, 204 p.
- : *Synchrétisme ou catholicité?* (Casterman) '67, 196 p.

- Dialógus a nem-hivókkal*
- BORNE E.: *Dieu n'est pas mort.* Paris (Fayard) '65 (épuisé).
- : *Gott ist nicht tot.* Graz (Styria) '65, 244 p.
- COTTIER G.: *Chrétiens et Marxistes.* Dialogue avec Roger Garaudy Paris (Mame) prep.
- GARAUDY R.: *De l'anathème au dialogue.* Un Marxiste tire les conclusions du Concile. Paris (Plon) '65, 127 p.
- GARAUDY — METZ — RAHNER K.: *Der Dialog.* Ändert sich das Verhältnis zwischen Katholizismus und Marxismus? Hamburg (Rohwohlt) '66, 140 p. (Rororo 944.)
- GIRARDI G.: *Marxismo e Christianesimo.* Pres. del Card. F. KOENIG. Assisi (Cittadella) '68, 238 p.
- : *Marxisme et christianisme.* Préf. Card. KÖNIG. Desclée: prep.
- : *Überwindung des Monologs. Gespräch zwischen Marxismus u. Christentum.* Vorw. v. Kard. KÖNIG. Wien (Herder): prep.
- : *Cristiani e marxisti a confronto sulla pace.* Ibid. '67, 84 p.
- KELLNER E. (Hrsg.): *Christentum und Marxismus — heute.* Wien — Frankfurt — Zürich (Europa-V.) '66, 350 p. (Gespräche der Paulus-Gesellschaft 2).
- LÉLONG M.: *Dialogue avec les athées.* Paris (Cerf) '65, 144 p. (L'Église aux cent visages 17.) — Dt.: Paderborn (Bonifacius).
- : *Dialog mit den Atheisten.* Paderborn (Bonifacius) '67, 163 p.
- Mgr. VEUILLOT etc.: *L'athéisme tentation du monde, réveil des chrétiens?* (Collectif) Paris (Cerf) '63, 256 p.

Marxistisches und christliches Weltverständnis. Hrsg. v. d. Arbeitsgemeinschaft Weltgespräch. Wien—Freiburg (Herder) '67, 172 p. (Schriften zum Weltgespräch 1.)

SPECIALISTI: *Enciclopedia dell'Ateismo Contemporaneo.* A cura della Facoltà di Filosofia della Pontificia Università Salesiana di Roma. Dir. P. G. GIRARDI. I.—Torino (SEI) '67—.

Franç.: Desclée et Cie. Dt.: Max Hueber. Esp.: Guadarrama.

Folyóiratok a nem-hivőkkel való dialógus szolgálatában: Internationale Dialog Zeitschrift. Hg. v. K. RAHNER u. H. VORGRIMLER. Freiburg (Herder) '68, (vierteljährlich).

Neues Forum. Internationale Zeitschrift für den Dialog. Hg. G. NENNING.

Revue indépendante pour le Dialogue. Red.: M. AZCARATE, G. CASALIS, M. D. CHENU OP, R. GARAUDY. Paris (Grasset).

Dialogue. Published as an International Review by Neues Forum, Vienna.

Dialogo, „religioni oggi“, Roma.

VII. SOROZATOK

A zsinat óta számos sorozat indult meg az új teológia ismeretetésére és továbbfejlesztésére. Néhány jó sorozatot és egy nemzetközi teológiai folyóiratot jelzünk itt. Mindezek a belső egyházi dialógust is hivatottak szolgálni.

THEOLOGISCHE BRENNPUNKTE. Aktuelle Schriftenreihe. Hg.: V. SCHURR und B. HÄRING. Verlag G. Kaffke, Bergen-Enkheim bei Frankfurt a. M.

Franç.: REMISES EN CAUSE, Desclée et Cie, Tournai-Paris.

Ital.: PUNTI SCOTTANI DI TEOLOGIA, Ed. Paoline, Roma.

Aktuelle Schriften zur Religionspädagogik. Herder, Freiburg.

Christianisme en mouvement. Dir. par René MARLE, Casterman.

Offene Wege. Zwanglose Folge von Schriften. Benziger Verlag.

Points de repère. Dir. par H. DENIS et J. FRISQUE. Casterman.

Réponses Chrétiennes. Dir. par Mgr. DELHAYE et Mgr. G. THILS.

Lethielleux.

A Servizio del Concilio. Favero Editore, Vicenza.

Sulle Vie del Concilio. Cittadella, Assisi.

Theologische Akademie. Hrsg. v. KARL RAHNER SJ u. OTTO SEMMELROTH SJ. Josef Knecht, Frankfurt a. M.

Theologische Fragen heute. Hrsg. v. MICHAEL SCHMAUS und ELISABETH GÖSSMANN. Max Hueber Verlag, München.

Theologische Meditationen. Hg. Hans KÜNG. Benziger Verlag.

Tout l'Évangile dans la vie. Dir. par Henry CAFFAREL. Paris, Editions du Feu Nouveau.

„*Werdende Welt*“ Lahn-Verlag, Limburg.

CONCILIUM. *Internationale Zeitschrift für Theologie.* 1965-.

Einsiedeln — Zürich (Benziger) — Mainz (M.-Grünewald).

Franç.: Tours-Paris (Mâme), Ital.: Brescia (Queriniana), Esp.:

Madrid (Guadarrama), Engl.: New York (The Paulist Press)

— London (Burns et Oates).

Részletes könyvészeti:

Bibliographia Historiae Pontificiae. Ed. Paulus ARATÓ SJ. in: *Archivum Historiae Pontificiae* I. ('63), II. ('64), III. ('65) IV. ('66), V. ('67). Pontificia Universitas Gregoriana, Facultas Historiae Ecclesiasticae, Romae.

Itt mondunk hálás köszönetet mindazoknak, akik e könyvészet szerkesztése során segítségünkre voltak, elsősorban P. Arató Pálnak, a fent említett könyvészet szerkesztőjének és Dr. Josef Weismayer bécsi egyetemi hittudománykari asszisztensnek.

A KÖNYVÉSZET TARTALOMMUTATÓJA

A könyvészet elé	46
Jelmagyarázat	46
A. A zsinat előkészítése	47
Előzmények: előző zsinatok. Várakozások	47
Teológiai előkészítés: Tanítóhivatal és teológusok	47
Teológia a zsinat küszöbén	48
Előkészületek. XXIII. János és VI. Pál pápa	48
B. A zsinat lefolyása	51
Részletes feljegyzések naplójegyzetek: jellemzésük; felsorolásuk	51 52
C. Szövegkiadások	53
Vatikáni latin kiadás	53
Kétnyelvű egy- és többkötetes kiadások	54
Modernnyelvű egykötetes kiadások	54
Modernnyelvű többkötetes kiadások	56
Szemelvényes kiadások	56
Rendszerezések	58
D. Részletes kommentárok	58
Közös jellemzőjük	59
Kiemelkedő sorozatok	59
Tudnivalók gyakorlati érdeklődésűek számára	61
Kommentárok az egyes zsinati okmányokhoz:	
1. A szent liturgia (SC)	62
2. A tájékoztatási eszközök (IM)	62
3. Az Egyház (LG)	62
4. A keleti katolikus egyházak (OrE)	63

5. Az ökumenizmus (UR)	63
6. A püspökök lelkipásztori feladatai (ChD)	64
7. A szerzetesi élet korszerű megújítása (PC)	64
8. A papnevelés (OT)	64
9. A keresztény nevelés (GE)	65
10. A nem-keresztény vallások (NAe)	65
11. Az isteni kinyilatkoztatás (DV)	65
12. A világiak apostolsága (AA)	66
13. A vallásszabadadság (DH)	67
14. Az Egyház missziós tevékenysége (AG)	67
15. Papi szolgálat és élet (PO)	67
16. Az Egyház a mai világban (GS)	68
E. Mérleg-irodalom	69
Mérlegek szűkebb értelemben; kiértékelések	69
A zsinat tanításának ismertetése; vezéreszmék	70
Általános tájékoztatás a zsinat munkájáról	71
Tanúságtétel: a zsinat mint esemény	72
Ökuménikus mérlegek	73
Távlatok: milyen lesz a zsinat utáni egyház arca?	75
Vegyesek (személyiek, sajtó, magyar gyűjtemények)	76
F. A zsinat utáni irodalom	77
I. Vatikán	77
A pápa szava	77
A Vatikán. Végrehajtási utasítások	78
Visszatekintés a zsinatra. A püspökszinódus	79
II. A teológia új útjai	79
Kongresszusi dokumentációk	79
Tanulmányok	79
A teológia és lelkipáztorkodás gyakorlati problémái: Kongresszusi anyagok a hit, liturgia, Szentírás, test- véri közösség, missziók, papság, szerzetesség kérdé- seivel kapcsolatban	80
Eligazító írások: Helyes válaszok; új szempontok	80

III. Új rendszerező művek	81
Tudományos rendszerezések	81
Népszerűsítő rendszerezések	81
IV. Főbb új teológiai művek	82
Átfogó írások	82
Középponti témák:	82
A hit	82
Istenhit	83
Jézus Krisztus	83
Egyház	84
Életünk az egyházban	84
Vallásunk korszerű bemutatásának példái	85
V. A zsinaton előtérbe került fontos témák	85
Erkölcstanunk és dogmatikánk megújítása	85
A szegény és szolgáló egyház	86
Egyház és világ	86
A világi angazsmán lelkiisége	87
A világiak szerepe, apostolsága, hivatása	87
A vallásszabadság	88
Az erőszaknélküliség és béke	88
VI. A dialógus	89
A dialógusról általában	89
Az ökuménikus dialógus	89
Dialógus a nem-keresztényekkel	91
Dialógus nem-hívókkal	91
VII. Sorozatok	92
Új teológiai sorozatok	92
Új nemzetközi teológiai folyóirat	93
Könyvészet	93

